

De beginjaren van de Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos 1932-1950

Inleiding

Op 1 mei 2007 was het 75 jaar geleden dat de stichting Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos (hierna aangeduid als de Stichting) werd opgericht. De redactie van het *Jaarboek De Ghulden Roos* staat hierbij stil met een artikel dat gewijd is aan het verleden van de Stichting. De volledige geschiedenis van deze 75 jaren beschrijven is op dit moment nog niet mogelijk, omdat het archief van de Stichting nauwelijks is geïnventariseerd en dus onvoldoende toegankelijk is.¹

Daarom is gekozen voor de beginjaren, waarin de twee pijlers van de Stichting, het museum en het jaarboek, tot volle wasdom kwamen. Die periode is begrensd door de officiële oprichting van de Stichting in 1932 en het weer volledig functioneren van het museum in 1950 na de stilstand gedurende de Tweede Wereldoorlog.

De centrale vraag die beantwoord moet worden is, hoe de twee pijlers van de Stichting zijn ontstaan. Globaal kunnen we onderscheiden de oprichting (1932), de start en uitbouw van het museum (1933-1939), de sluiting ervan in de Tweede Wereldoorlog en de jaren erna (1939-1947), het begin en vervolg van het jaarboek (1941-1950) en daarna de herstart van het museum (1948-1950).

De Stichting

De oprichting

Geestelijk klimaat

De oprichting van lokale musea in de eerste decennia van de twintigste eeuw moet gezien worden als een poging daardoor de belangstelling van de plaatselijke bevolking voor kunst, geschiedenis en folklore te vergroten. In Breda werd in 1902 het Stedelijk Museum voor Geschiedenis en Oudheidkunde opgericht. Aanvankelijk had het een primitieve huisvesting, een euvel waarmee meer startende musea te kampen hadden. Maar in 1933 kreeg het museum een meer passend onderkomen in de oude Boterhal aan de Grote Markt.²

Bergen op Zoom kende in 1918 de oprichting van de Geschiedkundige Kring Het Markiezaat, die zich in het begin, ook weer door gebrek aan een passende ruimte, alleen maar bezighield met het verzamelen van voorwerpen. In 1932 werd de oude Lievevrouwepoort als museum ingericht. Mogelijk hebben de musea van Breda en Bergen op Zoom stimulerend gewerkt op de Roosendaalse initiatieven.

Johan Werz (1888-1957)

20

Johan Werz werd op 3 augustus 1888 geboren in Breda als zoon van Stephen Werz, bronsgieter aldaar. Hij volgde een opleiding tot bouwkundig tekenaar bij Pierre Cuypers in Roermond. Ook studeerde hij aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Maastricht en in Den Haag. Hij werkte als tekenaar bij bedrijven in Breda en te Roermond (waar aan het spoortraject Eindhoven-Roermond werd gewerkt). In 1913 werd hij benoemd tot directeur van de Tekenschool (later de Nijverheids Avondschool) van Roosendaal en vestigde zich er. Eén van zijn leerlingen was de latere antiquair en medebestuurder van De Ghulden Roos Johan Dirven. In 1936 nam hij afscheid van de school. Werz huwde in januari 1929 met Johanna Catharina Silverans (geboren 1885 te Mechelen (B)). Het echtpaar woonde Raadhuisstraat 8. Het huwelijk was van korte duur, want Johanna overleed al op 9 mei van dat jaar.

Van 1915 tot 1921 was Werz tekenleraar aan de Bisschoppelijke Kweekschool in Oudenbosch. In 1919 werd hij dat ook aan het Sint Norbertus Lyceum en later bekleedde hij dezelfde functie aan het Sint Gertrudis Lyceum. Werz organiseerde met moderator Van Dorst en aardrijkskundeleraar C. van den Broek kunstreizen voor leerlingen van het Sint Norbertus Lyceum onder meer naar Duitsland. Werz was er een sterk voorstander van de (school)jeugd bij het museum te betrekken. Jongeren hadden altijd gratis toegang.

In 1930 trouwde Johan Werz met Elisa Johanna Emilie Esser, geboren in Weert op 9 december 1890 als dochter van de Weerter zilversmid Camille Esser. Zij overleed op 20 november 1955 in Roosendaal. Uit deze verbintenis werd in 1930 een zoon geboren, Eloy Werz.

Volgens zijn zoon was Johan Werz 'een man met een voorname uitstraling, piekfijn gekleed (scherpe vouw in broek, lakense jas met astrakan en nerts gevoerd), met een wandelstok met zilveren knop'. Van Hasselt typeert hem als een man 'met onmiskenbare goede smaak'.

Hij was tot aan zijn dood de grote motor van de Oudheidkundige Kring: als voorzitter van de Stichting en directeur-conservator van het museum. Zijn esthetische belangstelling richtte zich vooral op de kunst vóór het expressionisme; van de abstracte kunst moest hij weinig hebben. Hij was ervan overtuigd, dat 'het volkomen beheersen van het vak de grondslag voor elke ware kunstenaar diende te zijn'.

Niet alleen was hij de grote man van het museum, volgens Weijnen was het Werz die de uitgave van een jaarboek mogelijk gemaakt heeft. Naast bijdragen aan het jaarboek in de vorm van artikelen hield hij zich ook bezig met de vormgeving van het boek. Werz schreef negentien artikelen voor het *Jaarboek De Ghulden Roos*, hoofdzakelijk over gebouwen en museale voorwerpen.

Hij was ook bestuurslid van de Bredase Oudheidkundige Kring De Oranjeboom. Werz overleed in Tilburg op 8 september 1957.

Bronnen:

Schriftelijk uit 1999 van zoon Eloy Werz uit Weert.

Hasselt, R.J.G.M. van, 'In memoriam Johan J. Werz', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 17 (1957) 11-13

Weijnen, A., 'In memoriam Joh. J. Werz', in: *Jaarboek De Oranjeboom* X (1957) 4

Zelf ontworpen briefhoofd van Johan Werz

Johan J. Werz was tekenleraar aan de Bisschoppelijke Kweekschool in Oudenbosch van 1915 tot 1921. In die periode werd deze foto gemaakt. (Regionaal Archief West-Brabant, Archief Kweekschool Oudenbosch)

21

Al in 1916 was in Roosendaal de mogelijkheid onderzocht om te komen tot een museum.³ Maar er waren toen 'zooveel moeilijkheden en er was zulk een volslagen gebrek aan medewerking, óók van overheidswege, dat het bij vrome wenschen bleef'.⁴

De belangrijkste initiatiefnemer in 1930 tot het oprichten van een Oudheidkundige Kring in Roosendaal was Joh. J. Werz, directeur van de Roosendaalse Teekenschool en tekenleraar aan het Sint Norbertus Lyceum.⁵ Samen met rector J.P.H. van den Broek⁶ en rector J. van Dorst⁷ besloot hij in 1931 dat initiatief gestalte te geven.⁸ Bij hen voegde zich mejuffrouw dr. J.M. Kuyer, rector van het Sint Gertrudis Lyceum⁹, zodat geconstateerd kan worden dat de meeste initiatiefnemers verbonden waren aan de Roosendaalse lycea.¹⁰ Bij hen sloten zich aan de bankierszoon R. van Hasselt en de studente mejuffrouw W. Balthazaar.¹¹

De aanleiding tot het oprichten van de Stichting zou een algemene klacht geweest zijn over het feit dat Roosendaal geen monumentale gevels en typische oude gebouwen meer bezat. Dat kwam, was de opvatting, omdat er geen vereniging was, die deze gebouwen voor sloop wilde behoeden. Dat zou een taak voor de nieuwe Stichting zijn. Daarnaast realiseerde men zich, dat er nog voldoende voorwerpen in Roosendaal en omgeving waren, die verband hielden met de geschiedenis en folklore van de streek en die de moeite waard waren om bijeen te brengen en ten toon te stellen.

Rector J. van den Broek, de eerste voorzitter van de Stichting. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. K11079)

Rector J. van Dorst (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. K11079)

R. van Hasselt in 1969.
(Fotocollectie gemeentearchief
Roosendaal nr. K10309.
Foto De Stem/D. de Boer)

Aanvankelijk waren de reacties op dit initiatief nogal sceptisch van aard. Waarschijnlijk dat het daardoor wat langer geduurd heeft, voordat de oprichting een feit was. Opmerkingen als: 'Daar is in Roosendaal toch geen plaats voor', en: 'Er is hier zo weinig van waarde overgebleven', weerhielden de initiatiefnemers er niet van om door te gaan. De oprichting zou plaatsgevonden hebben in de woning van rector J. van Dorst, het zusterklooster aan de Molenstraat.¹²

Statuten

Op 10 mei 1932 werden in Roosendaal de statuten van de Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos, gevestigd te Roosendaal, gemeentelijk geregistreerd door de ontvanger.¹³ De oprichting geschiedde bij onderhandse akte, maar die is niet in het archief van De Ghulden Roos aanwezig. De Stichting koos als naam 'Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos'. Als oprichtingsdatum was gekozen voor 1 mei 1932. In de statuten staan als stichters genoemd: Johannes van den Broek, Wilhelmina Balthazaar en Johan J. Werz. Het startkapitaal was 50 gulden.¹⁴ Het doel van de startende stichting werd omschreven als 'behartiging van de geschiedenis en folklore van Roosendaal en omstreken'. Daarvoor werd een beroep gedaan op geldmiddelen zoals het stichtingskapitaal, erfstellingen, legaten, schenkingen, jaarlijkse bijdragen en subsidies.

De bijzondere relatie met de gemeente Roosendaal werd verwoord in de clausule, dat bij liquidatie van de Stichting de bezittingen aan de gemeente moesten worden aangeboden. Na de Tweede Wereldoorlog zou deze aparte relatie tot problemen leiden bij het in bruikleen verwerven van de zogenaamde gerecupereerde schilderijen door de Stichting Nederlands Kunstbezit.

Het bestuur moest uit minstens drie leden bestaan. Het eerste bestuur werd gevormd door J. van den Broek als voorzitter, W. Balthazaar als secretaris en J. Werz als penningmeester. We nemen aan dat de anderen die bij de voorbereiding van de oprichting betrokken waren, bestuurslid werden. Aanvulling van het bestuur geschiedde door coöptatie. De leden waren volgens een rooster om de twee jaar aftredend en herkiesbaar. Uit de notulen is niet op te maken of dat ook in de praktijk werd uitgevoerd.

Huishoudelijk reglement

Er is een huishoudelijk reglement overgeleverd, maar het is niet bekend of dit het oudste is.¹⁵ Het is afgeleid van de statuten. Het doel, zoals in de statuten geformuleerd, trachtte de Stichting te bereiken op twee manieren. Zij wilde in de eerste plaats voorwerpen verzamelen, beheren en tentoonstellen. Deze voorwerpen moesten te maken hebben met geschiedenis, kunst en folklore in het algemeen en van Roosendaal en omgeving in het bijzonder. Verder wilde het bestuur de kennis over geschiedenis van en kunst en folklore uit Roosendaal en omgeving bevorderen. Dat wilde het bereiken door onder meer studie, opsporing en publicatie.

Bestuursleden werden benoemd bij meerderheid van stemmen op een voltallige algemene vergadering. Het bestuur bestond uit minstens drie en maximaal acht leden. Van bestuursleden werd verwacht dat ze hun werkzaamheden gratis verrichtten.

Naast de bestuursleden waren er nog drie categorieën leden. Begunstigers betaalden 2 gulden 50, weldoeners gaven een jaarlijkse bijdrage van 5 gulden of minstens 50 gulden ineens en stichters stortten een bedrag van minimaal 100 gulden, waarvoor hun namen vermeld werden op een wandbord.¹⁶

Stichtingsbestuur

Vergaderd werd er in die beginjaren telkens bij een van de bestuursleden thuis, omdat de Stichting nog niet beschikte over een eigen ruimte. Vanaf 1936 was het oude raadhuis wel beschikbaar als vergaderruimte maar tot halverwege de jaren negentig bleef men bij bestuursleden thuis vergaderen. Dat geldt ook voor de enige algemene vergadering die uit de notulen tot 1950 bekend is, namelijk die van 26 januari 1942. Die vond plaats ten huize van Van Hasselt. Daar was plaats genoeg.

In de bestuursvergadering van 26 oktober 1933 deed rector Van den Broek afstand van het voorzitterschap, maar hij bleef wel lid. Hij werd opgevolgd door J. Werz. In diens plaats werd R. van Hasselt tot penningmeester aangesteld. Dr. Jan van Gilse bekleedde de functie van

Het ophangen van het naambord met de tekst 'museum van den oudheidkundigen kring De Ghulden Roos' door Johan Werz (in witte stofjas) in 1935 boven de ingang van het museum in het oude raadhuis. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. R01306)

Overzicht bestuursleden tot en met 1950

Uit de notulen zijn de volgende bestuursleden bekend. Helaas is niet altijd duidelijk, wie wie opvolgde. De aanvulling geschiedde ook niet steeds als iemand vertrok, maar veeleer incidenteel.

Mej. W. Balthazaar	1932-1936
Ir. W. Bloem	1940-1942
J. van den Broek	1932-1934
C. van den Broek	1942-1950
J. Dirven	1933-1940
J. van Dorst	1934-1942
Dr. Jos. Gielen	1941-1949
Dr. J. van Gilse	1933-1934
R. van Hasselt	1933-1950
Drs. L. Hopmans	1946-1950
A. Jans	1937-1950
Mej. dr. J.M. Kuyser	1933-1937(?)
Dr. A. Weijnen	1941-1950
J. Werz	1932-1950

locosecretaris. Als opvolger van mej. W. Balthazaar werd in 1937 A. Jans benoemd.¹⁷

Nieuwe bestuursleden werden vaak geworven door rector Van Dorst. De eerste was ir. W. Bloem¹⁸ in 1940 als vervanger van J. Dirven.¹⁹ Vanwege de oorlogsomstandigheden werd hij pas een jaar later officieel benoemd. In 1941 traden ook dr. Jos. Gielen²⁰ en dr. A. Weijnen²¹ toe tot het bestuur, zonder dat een van de zittende leden het bestuur verliet. Of hun benoeming ook op voordracht van Van Dorst is geschied, is niet bekend. Wel droeg hij in 1942 aardrijkskundeleraar C. van den Broek²² voor als nieuw bestuurslid; ook nu ging het niet om een vervanging.²³ Niet tegen deze persoon maar tegen het telkens maar nieuwe leden toelaten had Van Hasselt bezwaar. Hij kreeg van de andere bestuursleden echter geen gelijk, omdat er met Van den Broek toen zeven leden waren en het maximum van acht nog niet bereikt was.

Na de oorlog is het bestuur tot en met 1950 slechts eenmaal van samenstelling veranderd met de toetreding van drs. L. Hopmans in 1946.²⁴

Het museum

Locatie en inrichting

Uit de doelstelling van de Stichting wordt duidelijk, dat al spoedig na de oprichting voor de verzamelde voorwerpen een ruimte gezocht werd om ze te exposeren. In 1933 werd gedacht aan het koetshuis in de Kwakkelkooi.²⁵ Zowel burgemeester Claudius Prinsen²⁶ als wethou-

René van Hasselt (1909-1987)

René Josephus Gerardus Maria van Hasselt werd geboren in Roosendaal op 18 december 1909 als zoon van de bankier Stanislaus van Hasselt en Hendrica Luijckx. Hij volgde een gymnasiale opleiding aan het Sint-Willibrorduscollege in Katwijk aan de Rijn. Daarna trad hij in dienst bij de Fa. J. Luijckx, Bankiers in Roosendaal. Die firma stond onder leiding van zijn vader, die de zaak overgenomen had van zijn zwager Jan Luijckx na diens plotse overlijden. Het was een particuliere bank die later in handen zou komen van de familie Van Hasselt. René van Hasselt was als bankier een self-made man. René heeft zijn hele leven samen met zijn twee zussen gewoond in het pand Molenstraat 10.

Nagenoeg vanaf de oprichting van de Stichting Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos is Van Hasselt erbij betrokken geweest. Vanaf 1933 was hij penningmeester en sedert 1936 deed hij er het secretariaat bij. Beide functies heeft hij vervuld tot 1957, toen hij Johan Werz als voorzitter van de Stichting en directeur/conservator van het museum opvolgde. Die functies heeft hij tot zijn dood bekleed.

Onder zijn invloed werd het museum veranderd van een verzameling van hoofdzakelijk heemkundige voorwerpen in een collectie van kunsthistorische en antieke voorwerpen. Het museum was zijn troetelkind, zijn levenswerk. Van 1949 tot 1988 werden er in het museum De Ghulden Roos 39 tentoonstellingen gehouden en bij al die exposities was Van Hasselt als organisator of adviseur betrokken. Vaak bezocht hij veilingen om de collectie van het museum uit te breiden. Meermalen betaalde hij het gekochte zelf en schonk het aan het museum of gaf het in bruikleen.

Ook bij het jaarboek is Van Hasselt nadrukkelijk betrokken geweest. Hij publiceerde er maar liefst 39 artikelen in. In 1972 en van 1975 tot 1986 was hij lid van de redactie. Maar reeds vanaf het eerste jaarboek stelde hij als belangrijkste voorwaarde aan een aangeboden artikel, dat het moest voldoen aan wetenschappelijke normen. Dat hoge peil wilde hij handhaven. Als bekwaam tekenaar vervaardigde hij bij een aantal artikelen illustraties.

Niet alleen tekende Van Hasselt, daarnaast was hij ook een uitstekend aquarellist en maakte hij veel foto's. Vooral van de Nederlandse fauna heeft hij veel tekeningen en aquarellen gemaakt. Evenzo heeft hij veel boerderijen uit de buurtschappen rond Roosendaal getekend, voordat ze onder de slopershamer verdwenen.

Na de oorlog studeerde Van Hasselt aan de Leuvense universiteit. Hij behaalde daar een doctoraalgraad in de archeologie en kunstgeschiedenis.

Als persoon wordt René van Hasselt getypeerd als 'een aimabel en bescheiden man met grote eruditie en een gentleman met een grote innerlijke beschaving'.

Naast het museum en het jaarboek was hij op veel terreinen van het maatschappelijk leven actief, namelijk voor Het Rode Kruis, Stichting Ons Landschap, het Noordbrabants Genootschap, Stichting Menno van Coehoorn en de Roosendaalse straatnamencommissie. Vooral voor het behoud van landschappen en natuur was hij een fervent pleitbezorger.

René van Hasselt overleed in Roosendaal op 4 juli 1987. Om hem te eren werd in februari 1988 in het museum een aan hem gewijde expositie gehouden.

Bronnen:

C.B. Goyarts, 'In memoriam drs. R.J.G.M. van Hasselt', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 47 (1987), p. 9-10

Holland, R.M., J. Klein Swormink en J.W. Spekman, *René van Hasselt, een ghulden Roosendaler*. Roosendaal 1988

der Jan Verheijen had daarover Werz benaderd. Volgens de wethouder toonden foto's aan, 'dat dit gebouwtje zekere artisticeit niet te ontzeggen valt'. Het bestuur wilde maar wat graag een eigen expositieruimte en daarom werd aan Burgemeester en Wethouders gevraagd het gebouw nog niet te slopen. Probleem was evenwel, dat het gebouwtje, oorspronkelijk eigendom van de firma Van Gilse, was verkocht aan de gemeente onder de voorwaarde, dat het gesloopt zou worden. Bestuurslid dr. J. van Gilse zou binnen zijn familie zijn invloed aanwenden om sloop te verhinderen.

Hoe De Ghulden Roos aan haar museum kwam

In *De Grondwet* van 20 mei 1936 staat een interview met Johan Werz. Daarin vertelt hij op plastische wijze hoe de stichting Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos in het bezit kwam van een expositieruimte. De eerste optie, het koetshuis in de Kwakkelkooi, ging niet door.

"Toen naar de burgemeester. Die was tot alle medewerking bereid. "Zoek maar eens onder de gemeente-eigendommen, of daar misschien iets bij te vinden is dat jullie lijkt."

Maar er viel niet veel te zoeken. Men besloot voorloopig den zolder van het electriciteitsgebouwtje in de Kerkstraat in gebruik te nemen als bergplaats, maar al heel spoedig bleek dit te klein om alle eigendommen van de vereeniging te bevatten, want de verzameling breidde snel uit.

Dus weer naar de burgemeester.

Die opperde het idee om het keldergewelf onder het raadhuis, de "goedkoope trouwzaal", te gebruiken.

Prachtig! Dachten de menschen van "De Ghulden Roos". Als we er maar eenmaal in zijn, krijgen we er de anderen wel uit ...

Ook de kelder was al spoedig geheel in beslag genomen.

Wéér naar de burgemeester.

De kelder is vol, burgemeester. We hebben weer zooveel bijgekregen, prachtige dingen allemaal, en we weten er geen verblijf mee. Wat moet daar nu mee?

Kijk nog maar eens rond, luidde het bescheid; misschien vind je hier of daar nog wel een plekje. "Leg het maar weg!"

Dat laatste werd zoo letterlijk mogelijk opgevolgd. Men sleepte alles en nog wat naar het raadhuis, en op een goeden morgen vond het ijverige college van B. en W., dat wilde gaan vergaderen, een antiek spinnewiel op de burgemeesterstafel.

Of het college van deze min of meer "symbolische bezetting" van zijn domein gediend was, wagen we te betwijfelen, maar in den Oudheidkundigen Kring zei men onder elkaar: "We stoppen het zó vol, dat ze er wel uit moeten!"

En ze gingen eruit!

Prof. dr. A. Weijnen.
(Uit: Theunisse)

Enkele exemplaren Duits steengoed afkomstig uit de collectie-Veldkamp. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. Ro1402)

Er werd door de Stichting contact gezocht met dr. Kalff, voorzitter van de Commissie tot Behoud van Rijksmonumenten. Die kwam na onderzoek tot de conclusie, dat het de moeite waard was het koetshuis te behouden, 'vooral omdat er in Roosendaal zoo weinig oude bouwkunst te genieten valt'. Toch twijfelde hij eraan, of het danig vervallen pand nog te redden was, maar hij zou proberen bij de commissie subsidie los te krijgen. Die zou echter niet meer dan 500 gulden bedragen. Maar nadat de directeur van gemeentewerken had berekend, dat restauratie meer dan 10.000 gulden zou kosten, betekende dat het einde van het gebouw.

De Stichting bleef niet bij de pakken neerzitten. Er werd contact opgenomen met de gemeente om in de benedenzaal (ook wel de 'zuilenzaal' en 'de oude koophal' genoemd) van het oude raadhuis te mogen vergaderen en er wat voorwerpen te plaatsen. Daarnaast zou de Stichting graag beschikken over de bovenverdieping van het elektriciteitsgebouwtje (transformatorhuisje) aan de Kerkstraat om daar wat grotere voorwerpen te plaatsen. Met beide verzoeken werd door de gemeente in februari 1934 ingestemd.²⁷ De Stichting kon dus al vrij spoedig na de oprichting beschikken over een ruimte voor expositie en daarmee was het museum geboren.

Was het om de gemeente gunstig te stemmen, dat in de bestuursvergadering van 21 januari 1934 voorgesteld werd om aan burgemeester Prinsen het beschermheerschap aan te bieden?²⁸ In een interview in *De Grondwet* van 20 mei 1936 memoreerde Werz de belangrijke steun die het startende museum ondervonden had van burgemeester Prinsen. Volgens hem werd die medewerking nog intensiever, toen de burgemeester bemerkte, dat in de stichtingsakte de clause was opgenomen, dat bij opheffing van de Stichting het hele bezit aan de gemeente zou toekomen. Daarom kon de museumcollectie 'practisch als een gemeentelijk bezit (...) worden beschouwd'.²⁹

Uitbreiding collectie

Aangemoedigd door de beschikbaar gestelde expositieruimte werd de speurtocht naar streekvoorwerpen in nog grotere mate voortgezet. In februari 1934 werd een circulaire gestuurd naar 'alle vooraanstaande Westbrabanders'.³⁰ Daarin werd verwezen naar een eerdere brief waarin de aangeschrevenen gewezen werd op de oprichting van een oudheidkundige kring met het verzoek dit initiatief te steunen, bijvoorbeeld door begunstiger te worden. Nu werd gevraagd om waardevolle spullen beschikbaar te stellen voor de 'voorlopig zeer eenvoudige oudheidkundige kamer'. Bestuursleden wilden ervoor langskomen om de spullen op te halen.

Werz en Van Hasselt waren degenen die het meest aan 'collectieverzameling' deden. Ook andere bestuursleden deden daaraan mee. Zo zou rector Van Dorst bij de 'Eerwaarde Zusters' pogingen ondernemen enige koperen gebruiksvoorwerpen uit de stal in bruikleen te verkrijgen. Dr. Jan van Gilse zou trachten enige oude melkkannen te ruilen tegen gegalvaniseerde melkbussen. In het brandweermuseum in Utrecht stond materiaal uit Roosendaal, waaronder de oude brandspuit. Die bleek echter te groot te zijn om die in Roosendaal onder te brengen. Inmiddels was de collectie verrijkt met een perkamenten document van het Roosendaalse boogschuttersgilde en via bemiddeling van de burgemeester met een Mariabeeld uit de oude kerk van Nispen. Aan de proost van de Sint-Paulusabdij in Oosterhout zou gevraagd worden oude kaarten van Roosendaal die zich bevonden in het klooster Catharinadal, in bruikleen te verkrijgen.

In maart 1934 kreeg de Stichting daadwerkelijk de beschikking over het benedenlokaal van het oude raadhuis, zodat er een permanente expositie ingericht kon worden. Een verslaggever van *De Grondwet*

Verzamelen

Van 21 oktober 1936 dateert een briefje geschreven door Johan Werz aan René van Hasselt op briefpapier van het Sint Norbertus Lyceum. De aanhef is op zich al de moeite van het vermelden waard: 'Hooggeachte en nooit genoeg gewaardeerde penningmeester'. Daarna schrijft Werz dat hij met rector Van Dorst op 'onderzoek' was geweest in stallen en schuren die vroeger gebruikt werden door de familie Van Gilse. De bank van Van Gilse was een jaar eerder failliet gegaan en diverse bezittingen waren onder de hamer gekomen. Het tweetal was op zoek geweest naar 'oudheden' die mogelijk nog in die ruimtes aanwezig konden zijn. Of ze iets van waarde gevonden hadden, schreef Werz niet. Zijn briefje eindigt als volgt: 'Het museum groeit toch maar lekker. Ik zal weer eens een stukje in de Grondwet plaatsen, dan komt er wel weer wat nieuws'. Het museum leefde blijkbaar in Roosendaal.

Alois Jans, de eerste Roosendaalse gemeente-archivaris (1955) en bestuurslid van de Stichting vanaf 1937. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. K10389)

bezocht de ruimte op vrijdag 23 maart 1934, toen Werz als conservator bezig was met de inrichting ervan. De journalist vielen enkele stukken op. Zo zag hij het vaandel van de voormalige boogschutterij Concordia uit 1834, een houten beeld 'van een der kerkleraren uit de oude kerk van Nispen' (bedoeld is Ambrosius), antieke geldkisten, oud-Brabantse huiskamerstoelen, geschonken door dokter Knitel uit Oud Gastel, een koperen bedwarmer uit Oudenbosch, een meekrapspa van P. Hack uit de Kalsdonksestraat en zilveren sieraden, in bruikleen afgestaan door oud-burgemeester August Coenen.

Nu er wat meer tentoonstellingsruimte was, konden ook meerdere voorwerpen verworven en uitgesteld worden. In *De Grondwet* van 4 april 1934 verscheen een artikel onder de kop 'Het Roosendaalsch museum. Van dag tot dag groeiende. Wie helpen verder?' Geconstateerd werd een toenemende belangstelling voor het toekomstige museum, dat zich uitte in het feit dat al veel voorwerpen beschikbaar gesteld waren, waarvan een aantal in het artikel werd genoemd. Maar nadrukkelijk werd om meer gevraagd en die voorwerpen kwamen er ook. In april stond de gemeente een oude atlas die zich bevond in het kantoor van de afdeling Openbare Werken, in bruikleen af aan het museum. Uit december 1934 stamt een overzicht van 25 oude schietwapens uit de collectie.

In 1935 werd de gerestaureerde koorbalustrade uit de oude kerk van Nispen door bemiddeling van de burgemeester geschonken aan het museum.³¹ Wel werd daaraan de voorwaarde verbonden dat het meubel in de raadzaal geplaatst werd.

Al spoedig bleek dat de snelgroeiende collectie niet meer in het oude raadhuis paste. De ruimte was voor museale doeleinden eigenlijk ook te donker. In een interview in *Brabants Nieuwsblad* van 29 mei 1982 vertelde Van Hasselt dat het faillissement van de Bank Van Gilse in 1935 indirect positief was geweest voor het museum. Op de eerste plaats, omdat er daardoor enkele inboedels werden geveild. Dankzij de medewerking van burgemeester Prinsen konden daaruit aankopen worden gedaan.

En op de tweede plaats kreeg de Stichting daardoor de beschikking over meer expositie- en opslagruimte. De gemeente kocht namelijk in 1935 van de familie Van Gilse de panden Markt 50 en 54 aan om ze te bestemmen voor de openbare dienst.³² Markt 54 fungeerde voortaan als gemeentesecretarie. Het oude raadhuis werd alleen nog gebruikt door het gemeentearchief en in de raadzaal werd nog vergaderd door de gemeenteraad. De Stichting was er als de kippen bij om te verzoeken een of meerdere ruimten te mogen gebruiken voor de opslag en expositie van de voorwerpenverzameling. Op 27 maart 1936 besloot de gemeenteraad, dat de vrijgekomen lokalen aan de Stichting gratis ter beschikking gesteld werden.³³ Op de begane grond betrof het het lokaal aan de zijde van de Markt. Op de eerste verdieping konden alle lokalen, behalve de conciërgkamer, in gebruik genomen worden en tevens was de zolder beschikbaar. Er werden wel enkele voorwaarden gesteld. De ingebruikgeving kon beëindigd worden met een opzegtermijn van minstens drie maanden. De lokalen mochten alleen maar bestemd worden voor oudheidkundige voorwerpen en geschriften. Er mocht niets zonder toestemming van de gemeente verbouwd of vertimmerd worden. Het schoonhouden van de ruimtes moest op kosten van de Stichting geschieden. Ten slotte diende het museum minstens één keer per kwartaal gratis voor het publiek opengesteld te worden. Als tijdstip waarop de Stichting de ruimten mocht gaan gebruiken gold de datum van de goedkeuring van het raadsbesluit door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant. Dat gebeurde op 3 juni 1936.

Opening van het museum

Maar al enkele weken eerder was het museum officieel geopend. Dat gebeurde op Hemelvaartsdag 21 mei 1936. Voorzitter en tevens museum-directeur J. Werz opende de bijeenkomst en schetste in het kort de voorgeschiedenis van de Stichting.³⁴ Hij bedankte vervolgens voor al de schenkingen en giften van voorwerpen. Met name was er dank voor het Rijksmuseum in Amsterdam, dat de bekende schutterskraag uit 1611

De zilveren schutterskraag van het Roosendaalse Sint Sebastiaansgilde uit 1611 in eigendom bij het Rijksmuseum in Amsterdam.
(Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. M10192. Foto E. Hillemans, Roosendaal)

van het Roosendaalse Sint-Sebastiaansgilde speciaal voor deze gelegenheid voor enkele dagen in bruikleen had afgestaan.

Daarna was er een voordracht door dr. M.A. Erens O.Praem van de abdij van Tongerlo over de oudste geschiedenis van Roosendaal. Burgemeester Claudius Prinsen ging in zijn woordje in op het ontstaan van de Stichting vanuit particulier initiatief. De volgende sprekers waren pastoor G.C.A. Juten uit Willemstad namens het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen en zijn broer ir. A.J.L. Juten namens de Oudheidkundige Kring Het Markiezaat te Bergen op Zoom. Laatstgenoemde hoopte op een vruchtbare samenwerking, die zich kon uiten in gezamenlijke studie en publicaties in tijdschrift en krant, waarbij het museum kon dienen om het geschrevene toe te lichten. Hij verwees daarbij naar deken dr. Derikx en P. Braat, die een aanzet gegeven hadden in *De Grondwet* met een geschiedkundige kroniek.

De officiële openingshandeling werd verricht door burgemeester Prinsen. Daarna werden de genodigden rondgeleid, terwijl intussen op de kiosk op de Markt leden van het Sint-Sebastiaansgilde uit Essen dansen uitvoerden. Na het officiële gedeelte werd de gelegenheid geboden aan het publiek om het museum te bekijken. Op het eind van de dag kon met tevredenheid geconstateerd worden dat er maar liefst 1.500 bezoekers geweest waren.

De Alfred Ost-collectie

In 1937 wist de gemeente in het bezit te komen van de collectie aquarellen en tekeningen van de Belgische kunstenaar Alfred Ost (op 14-2-1884 geboren in het Belgische Zwijndrecht). Hij kreeg in de jaren dertig van de vorige eeuw in België een goede naam als schilder. Omdat hij zijn kunst als een roeping beschouwde, wilde hij zijn werken niet verkopen maar wel schenken aan bijvoorbeeld musea. Geruime tijd wilde hij voor zijn schilderswerken een vaste expositieruimte, maar in zijn geboorteland lukte dat niet. Hij kwam in contact met de Roosendaalse amateur-schilder Herman Braat en bood hem aan een deel van zijn werk aan Roosendaal te schenken mits er een vaste expositieruimte

Zelfportret van Alfred Ost, niet gedateerd.
(Vaste collectie Museum Tongerlohuys)

beschikbaar was. Braat meldde dit aan burgemeester Prinsen, die echter niet over één nacht ijs ging. Gezien de financiële situatie van de gemeente Roosendaal in de jaren dertig waren Gedeputeerde Staten er tegen dat er een apart museum voor de Ost-collectie ingericht zou worden.

Burgemeester Prinsen raadpleegde de conservators van het Van Abbeemuseum in Eindhoven en van het museum Boymans-van Beuningen uit Rotterdam. Hij vroeg deze deskundigen advies over de kwaliteit van het werk van Alfred Ost. Het werk van Ost paste volgens hen niet in een bepaald hokje, omdat hij gebruik maakte van allerlei technieken en aandacht besteedde aan heel verschillende onderwerpen. Maar de beide kunsthistorici achtten de schilderijen van zodanige kwaliteit, dat permanente expositie zeker aanvaardbaar was.

In totaal schonk Alfred Ost 103 schilderijen aan de gemeente Roosendaal. Hij verbond er als voorwaarden aan, dat de gemeente geen enkel schilderij zou vervreemden, dat ze de schilderijen zorgvuldig zou bewaren en ze 'te gelegener tijd' zou exposeren in een afzonderlijk museum. Ze werden door de gemeente in bruikleen afgestaan aan de Stichting, die het beschouwde als een officiële erkenning, dat zij 'de aangewezen vereniging is om eene zoodanige kunstcollectie te beheeren'.³⁵ Voorlopig werd de zolder van het oude raadhuis ingericht als Ost-museum. Op 7 november 1937 werd ter gelegenheid van de aanvaarding van de schenking een grote Alfred Ost-tentoonstelling gehouden in het pand Markt 51, eigendom van de kandijfabrikant F. van Gilse, die daarvoor op speciaal verzoek van burgemeester Prinsen zijn toestemming had gegeven. De gemeente Roosendaal wilde laten blijken zeer ingenomen te zijn met het verwerven van deze collectie. Daarom werd de expositie geopend door de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant mr. dr. A.B.G.M. van Rijckevorsel en Alfred Ost zelf. Verder was er een groot gezelschap genodigden uit België en Nederland.

Uitbreiding en exposities

De inrichting van de Ost-zaal zorgde er wel voor dat er opnieuw ruimtegebrek in het museum ontstond. Daarom werd besloten minder interessante voorwerpen op zolder te bergen. Toch bleef het stichtingsbestuur onder aanvoering van Johan Werz en René van Hasselt op zoek naar

Interieur van het museum in de bovenzaal van het oude raadhuis in 1966. Op de voorgrond het beeld van Ambrosius, afkomstig uit de oude kerk van Nispen en in 1934 geschonken aan het museum. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. R01322. Foto J.W. Spekman, Roosendaal)

De Ost-zaal, vermoedelijk na de opening in 1937.
(Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. Ro1321)

waardevolle voorwerpen die pasten bij de stads- en streekgeschiedenis en -folklore.³⁶

Nog vóór de speciale Ost-expositie in november 1937 werd er in maart van dat jaar een tentoonstelling ingericht over oude boekwerken. Die werd door 200 personen bezocht. Begin 1938 was er een expositie gewijd aan het huis Oranje-Nassau ter gelegenheid van de geboorte van prinses Beatrix. Op Tweede Kerstdag 1938 werd oud tin geëxposeerd uit de collectie van C. Veldkamp.³⁷

In de bestuursvergadering van mei 1939 werd nog gesproken over de inrichting en veranderingen van het museum. Maar de Tweede Wereldoorlog gooide roet in het eten. De gewelvenzaal werd eind 1939 gevorderd om te dienen als hoofdkwartier voor de Luchtbeschermingsdienst en zou tot en met 1947 beschikbaar blijven voor een openbare bestemming. Alle voorwerpen werden uit de zaal gehaald en elders ondergebracht. Op een rekening van antiquair en bestuurslid Joan Dirven van 29 september 1939 schreef Van Hasselt: 'Ons museum ziet er erg vreemd uit met al die zandzakken. Ik geloof overigens dat een enkele bom op sommige voorwerpen, die al lang in den weg staan, niet onwelkom zou zijn'. Toch was er in december 1939 nog een kerstbordtentoonstelling, vermoedelijk in een lokaal dat nog niet door de Luchtbeschermingsdienst was ingenomen.³⁸

Contacten

34

Naast het museum met het verzamelen en beheren van voorwerpen die te maken hadden met de geschiedenis van Roosendaal en omgeving, had de Stichting ook als doel de studie van lokale (Roosendaalse) en regionale geschiedenis. In 1937 werden daartoe door het bestuur pogingen in het werk gesteld om te komen tot een groep van personen die gezamenlijk de geschiedenis van stad en streek wilden gaan bestuderen. Maar zonder resultaat.³⁹ Ook in de daarop volgende jaren lukte het niet, tot zich in 1940 een unieke gelegenheid voordeed.⁴⁰

De sluiting van het museum in 1939 bleek na de inval van de Duitsers in mei 1940 voor langere duur te zijn. Angst besloop het stichtingsbestuur, dat de ondersteuning (vooral in financiële zin) door de leden (de begunstigers, weldoeners en stichters) van het museum zou afnemen, waardoor de inkomsten zouden teruglopen. In eerste instantie werd via de uitgave van een museumbulletin getracht die contacten te behouden. Maar dat bleek al spoedig geen succes. Vervolgens werd gedacht over de periodieke uitgave van een tijdschrift, waarin artikelen zouden verschijnen over historische en folkloristische onderwerpen uit Roosendaal en omgeving. Uit berekeningen bleek al snel dat dit financieel voor de Stichting niet haalbaar was.⁴¹

De pas benoemde bestuursleden dr. Jos. Gielen en dr. A. Weijnen kwamen begin 1941 met het voorstel als Stichting een jaarboek uit te geven en wezen op het voorbeeld van de Oudheidkundige Kring van Hulst. Gielen was enkele jaren leraar Nederlands in die plaats geweest en zal toen kennis gemaakt hebben met die uitgave. Enkele bestuursleden, wier namen niet bekend zijn, waren daar huiverig voor. Zij hadden zelf eerder bezwaren geuit tegen de aanstelling van deze nieuwe bestuursleden, omdat zij meenden dat Gielen en Weijnen zich alleen maar bezig zouden gaan houden met het uitgeven van een jaarboek, terwijl toch de primaire taak van het stichtingsbestuur lag bij het beheer van het museum. Daar kwam volgens deze leden nog bij, dat de uitgave van een

De benedenzaal (ook genoemd 'de zuilenzaal') in het oude raadhuis, waar het museum in 1936 begonnen is. Foto uit 1969.

(Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. R01314.

Foto Rijksinspectie Roerende Monumenten)

jaarboek voor de Stichting financieel gezien geen haalbare kaart was. Tevens waren zij ervan overtuigd, dat er in Roosendaal en omgeving weinig belangstelling voor 'publicaties op ons gebied' bestonden. De vergeefse pogingen in 1939 om een tijdschrift uit te geven was daarvan een treffend voorbeeld, zo vonden de tegenstanders.

Maar liefst zes vergaderingen - in de jaren daarvoor werd meestal maar een keer per jaar vergaderd - werden in 1941 besteed aan de voorbereiding van het eerste jaarboek. Al spoedig bleken de bezwaarmakers overtuigd te zijn van hun ongelijk. Pleitbezorger was vooral Jos. Gielen. Omdat het aantal leden in januari 1941 slechts 22 bedroeg, werd besloten actie te voeren voor meer leden.

In zijn Voorwoord bij het eerste jaarboek stelde Werz, dat de doorslag gegeven was, doordat een jaarboek 'iets meer blijvends' heeft dan een bulletin. Daardoor namelijk was het mogelijk aan 'Roosendalers en andere belangstellenden een serie brokstukken uit het verleden van onze streek [aan te reiken], waardoor ongetwijfeld de kennis van eigen omgeving levendiger wordt'.

Voorbereiding

Begin februari 1941 nam het bestuur het principebesluit tot de uitgave van een jaarboek. Er waren intussen al bijdragen toegezegd door broeder Christoforus uit Oudenbosch, broeder Theofile uit Oud Gastel en bestuurslid dr. A. Weijnen. Laatstgenoemde zou als redacteur van het jaarboek gaan functioneren. Als andere potentiële auteurs werden aangezocht: mr. H. Mastboom uit Oud Gastel, dr. R.C. van Renes en rector J. van den Broek.

Ledenwinst moest komen uit het versturen van een circulaire aan zo'n 200 tot 250 mensen uit Roosendaal en omgeving. Daarin stond het verzoek om als begunstiger toe te treden voor 2 gulden 50 per jaar. Daarnaast werd aan de bestuursleden gevraagd in eigen of vriendenkring te bekijken, of mensen begunstiger wilden worden. Om de uitgave te kunnen bekostigen zouden er in juli 1941 nog twintig begunstigers gevonden moeten worden. Tegengesteld aan al die pogingen om meer begunstigers te vinden staat wel het besluit dat sommigen het jaarboek gratis zouden krijgen. Helaas werden geen namen vermeld.

Een andere manier om een goede financiële basis voor de uitgave te verwerven was het benaderen van de (Roosendaalse) middenstand. Die werd gevraagd tegen een bepaald bedrag een advertentie te plaatsen. Zowel voor wat betreft de benadering van toekomstige begunstigers als voor de plaatsen die in de artikelen aan bod zouden komen, was het gewenst het werkgebied van de Stichting en dus tevens van het jaarboek vast te stellen. In het eerste artikel in Jaarboek 1 gaf dr. Weijnen aan die keuze een wetenschappelijke onderbouwing.

Inmiddels hadden zich nog meer auteurs gemeld. Dat waren de bestuursleden R. van Hasselt en J. Werz. Ook L. Merkelbach van Enkhuizen, rector van het Ettense Gasthuis, bood een artikel aan.

Uitgave

Nadat in de bestuursvergadering van begin april 1941 besloten was nog datzelfde jaar het jaarboek uit te brengen, werd er uitgebreid van gedachten gewisseld over de uitvoering, prijs en illustraties.⁴² De Drukkerij Van Poll Suykerbuyk ging het jaarboek drukken in een oplage van maximaal 250 exemplaren. Aanvankelijk zou het eind 1941 verschijnen. Maar in verband met problemen met de papierdistributie en ook met nieuwe verordeningen werd met de auteurs en de drukker afgesproken het boek al in oktober 1941 uit te brengen. Daarom kreeg de firma Van Poll Suykerbuyk in april alvast 200 gulden om te beginnen met het boek. Aangenomen mag worden dat toen al (een aantal) artikelen aangeleverd waren.

Via de boekhandel Bergmans uit Tilburg kon men intekenen voor het jaarboek. Dat werd door Weijnen geregeld. De verkoopprijs werd gesteld op 2 gulden 50.⁴³

De inhoud van Jaarboek 1

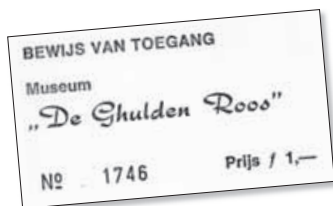
Omdat het het eerste jaarboek is en omdat het zelfs antiquarisch nauwelijks nog te krijgen is, wordt hier wat uitgebreider stilgestaan bij de inhoud van dit jaarboek. Daarbij wordt er vooral op gelet in hoeverre de doelstelling van de Stichting daarin aan bod komt.

De onderwerpen zijn gevarieerd. Zo vinden we artikelen die zuiver historisch van aard zijn, agrarisch, landschappelijk, folkloristisch of over de relatie met het museum. Het regionale karakter is in dit eerste jaarboek duidelijk aanwezig. Van de dertien bijdragen⁴⁴ zijn er vier regionaal van karakter en vier betreffen aparte plaatsen uit de omgeving van Roosendaal. Vijf artikelen gaan over Roosendaal zelf. Van de negen auteurs komen er vier uit de regio.

Het regionale karakter van het jaarboek wordt nog benadrukt in het eerste artikel. Dat is van de hand van redacteur dr. A. Weijnen onder de titel *Het land rond de Roosendaalsche Vliet*. In deze bijdrage onderbouwt hij uitgebreid en gedetailleerd de keuze die de Stichting gemaakt heeft voor het werkgebied van Roosendaal en omgeving. Die regio beslaat de

De ingang van het museum in het oude raadhuis in 1972. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal nr. K03087. Foto A. Buijsen, Roosendaal)

Een entreebiljet

Werkgebied en onderwerpen

Het werkgebied van de Stichting en dus ook van het *Jaarboek De Ghulden Roos* was duidelijk omschreven en door Weijnen van een nagenoeg wetenschappelijke onderbouwing voorzien. Daarom is nagegaan in hoeverre de redactie erin geslaagd is om in de eerste tien jaarboeken dat werkgebied in de bijdragen c.q. onderwerpen aan bod te laten komen.

37

Jaarboek	regio	Roosendaal	omliggende plaatsen
1	5	5	4
2	2	4	5
3	3	4	5
4	5	2	4
5	3	5	3
6	3	5	7
7	2	3	6
8	-	1	-
9	3	5	4
10	-	3	5
Totaal	26	37	43

Omliggende plaatsen uitgesplitst:

Bergen op Zoom	1*
Etten	7*
Hoeven	1
Huijbergen	2
Klundert	1*
Nispen	2
Oudenbosch	5
Oud Gastel	7
Sprundel	1
Steenbergen	3*
St. Willebrord	1
Wouw	9
Wouwse Plantage	1
Zegge	1
Zevenbergen	1*

*Deze plaatsen (met dertien bijdragen in totaal) hoorden niet bij het werkgebied. Netto waren er dus 30 artikelen gewijd aan plaatsen uit het werkgebied van De Ghulden Roos buiten Roosendaal.

toenmalige gemeenten Rucphen c.a., Hoeven, Oudenbosch, Standdaarbuiten, Oud en Nieuw Gastel, Fijnaart en Heijningen, Wouw, Huijbergen en het kerkdorp Kruisland. Hij onderzoekt factoren die als bindend element beschouwd kunnen worden, zoals volkskundig, historisch, taalkundig, geografisch, economisch en heemkundig (is niet beperkt tot woonplaats). Uiteindelijk zijn er twee redenen voor zijn conclusie dat genoemde gemeenten en kerkdorp verbonden zijn met Roosendaal. Een daarvan is negatief: politiek-historisch behoorden Roosendaal en omgeving noch echt bij het Markiezaat noch bij de Baronie. Positief is het gegeven, dat er economische banden zijn door de maandagse (en vroeger ook de woensdagse) markt. Eigenlijk een wat schamele conclusie. Weijnen heeft vermoedelijk getracht een eerdere keuze voor wat betreft het werkgebied later zo wetenschappelijk mogelijk te onderbouwen. Het museale aspect komt tot uiting in het artikel van Joh. J. Werz getiteld *Naar aanleiding van de Roosendaalsche schutterskraag uit 1611*. Die bevond zich in het Rijksmuseum. Werz schrijft in het algemeen over schuttersgilden en specifiek over het Roosendaalse Sint-Sebastiaansgilde, wiens eigendom de kraag was. Vervolgens beschrijft hij gedetailleerd de kraag en voegt er nog het een en ander over Roosendaalse goud- en zilversmeden aan toe.

Kunsthistorisch is ook de bijdrage van Werz over *Een aardig stukje Nispense volkskunst*. Het gaat over een keurig geschreven en geïllustreerde afscheidsbrief van een Nispense leerlinge aan haar schoolmeester uit 1791. Omdat kopiëren niet mogelijk bleek, heeft Werz de brief nagetekend en als illustratie toegevoegd.

Ook de toelichting van R. v. H[asselt] *Bij het gezicht op Roosendaal*, een reproductie van een zeventiende-eeuwse kopergravure, is kunsthistorisch van aard.

Vooraf historisch is de publicatie van R. v. H[asselt] van een document betreffende *De Roosendaalsche Burgerwacht in de 17^e eeuw*. Daarin staan de namen van de leidinggevenden van de Burgerwacht genoemd en de wijkindeling in die tijd. De geschiedenis van Roosendaal wordt ook beschreven in *Roosendaal eene parochie 1510* van de hand van dr. M.A. Erens O.Praem. Hij stelt daarin de vraag aan de orde, of de parochie van Roosendaal daadwerkelijk werd opgericht, omdat daarvan geen schriftelijk bewijs is overgeleverd.

De historie van Roosendaal en omgeving vinden we in de reconstructie van *Oude, belangrijke wegen bij Roosendaal* door C.J.F. Sloomans. De regio komt ook aan bod, zij het met een mengeling van historisch en folkloristisch onderzoek, in de bijdrage van R. van Hasselt, getiteld *De oude boerderijen in onze streek*.⁴⁵ Van Hasselt wil naast het beschrijven van oude boerderijtypen de verbondenheid van boerenhoeven met het landschap laten zien. Minder historisch en meer folkloristisch-heemkundig van aard is het verhaal van broeder Christoforus over *Bakkers-folklore in en rondom Sinte Bernaerts-heem*. Het betreft het gebied dat vanouds verbonden was met de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem. Verder schreef deze broeder een korte bijdrage over een *Vroom gebruik te Oudenbosch*.

Slechts twee artikelen houden zich bezig met de geschiedenis van een tweetal plaatsen uit de regio. L. Merkelbach van Enkhuijzen schrijft over *Sprundelheim. Legende of historie?* Het artikel roept meer vragen op dan het beantwoordt, maar wil dan ook een aanzet geven tot verder onderzoek.

Broeder Theophile uit Oud Gastel beschrijft *Hoe wij in 1793 de Fransen binnenhaalden*. Met 'wij' bedoelt hij de Gastelse bevolking. De lezer kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat er een bedekte kritiek op de Duitse bezetter als ondertoon aanwezig is, met name omdat de Fransen beschreven worden als bevrijders.

Louter folklore is de bijdrage van J. Vos Azn over *Boekweitefooi. Bijdrage tot de studie van den ontwikkelingsgang van het boerenbedrijf in de zandstroken van Westelijk Noord-Brabant*.

Begunstigers en kosten

De publicatie van het jaarboek zorgde ervoor, dat het aantal begunstigers van de Stichting in januari 1942 toegenomen was van 22 naar 171 volgens het overzicht in het jaarboek, maar in het jaarverslag werd gesproken van 156. Deze toename was ook wel nodig, want volgens secretaris-penningmeester Van Hasselt betekende de uitgave van het jaarboek een financiële aderlating voor de Stichting. Er was dan ook een tekort van ruim 80 gulden.⁴⁶ Om duidelijk te maken wat de uitgave van het jaarboek kostte, had hij een afzonderlijke rekening daarvoor gemaakt. Hij vond: '(...) deze publicatie dient zich zelf te kunnen dekken.' Daarom schreef Werz een brief aan burgemeester Prinsen met het verzoek te bewerken dat voor de Roosendaalse onderwijsinstellingen vijf tot tien exemplaren van het jaarboek zouden worden afgenomen tegen de intekendprijs van 2 gulden 50.⁴⁷ Prinsen antwoordde dat de gemeente dat voor het openbaar onderwijs wel kon bewerkstelligen, maar niet voor het bijzonder onderwijs. Hij zou wel aanbevelen het te bekostigen uit de door het Rijk verstrekte onderwijsvergoeding. Of dat allemaal gebeurd is, weten we niet.⁴⁸ Broeder Christoforus zegde toe te trachten Oudenbossche onderwijskringen te bewegen jaarboeken af te nemen.

Advertenties

Naast het streven om voldoende begunstigers te krijgen ten einde het jaarboek financieel mogelijk te maken werden ook de middenstand en het bedrijfsleven in Roosendaal en omgeving benaderd om achteraan in het jaarboek een advertentie te plaatsen. In het eerste jaarboek waren dat winkels die verband hielden met museum en/of jaarboek: Boekhandel Van Leeuwen, Markt 6 in Roosendaal; Antiquariaat Groneman, Ginnekenstraat 3 in Breda; Kunsthandel Woninginrichting Goosen, Fortuinstraat 9 in Bergen op Zoom; Balthazaar-Vlekke, juwelen en tafelsilver, Molenstraat 12 in Roosendaal; Internationaal Antiquariaat en Moderne Boekhandel (Menno Hertzberger & Co) N.V., Keizersgracht 610 te Amsterdam; en ten slotte J. van Poll Suykerbuyk, drukkerij in de Molenstraat 5 in Roosendaal.

Het museum tijdens en na de oorlog

Het bestuur zonder museum

Doordat in 1939 de benedenzaal van het oude raadhuis gevorderd was voor de Luchtbeschermingsdienst, was exposeren nauwelijks nog mogelijk. Voor belangrijke onderdelen van de collectie werd een veilige bergplaats gezocht. Zo werd de Ost-collectie tijdens de oorlogsjaren veilig opgeborgen in de kluis van de hulpsecretarie.

Toch ging het verzamelen van voorwerpen door. Zo schonk in 1940 dr. Eusing uit Halsteren een oud weefgetouw en aan de weduwe A. Balthazaar werd gevraagd oud zilversmidgereedschap aan het museum in bruikleen af te staan. In 1941 maakten leerlingen van de ambachtschool van ir. Bloem een bijzonder uithangbord voor het museum. Tevens werd er dat jaar besloten de collectie eindelijk eens tegen brand te verzekeren. In oorlogstijd zeker geen overbodige luxe.

In juli 1941 bereikte de Stichting een verzoek van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen 'om juist in deze tijden' het museum meer open te stellen voor het publiek en ook de schooljeugd uit te nodigen. Maar doordat de dienst luchtbescherming de benedenzaal gebruikte, waren de andere zalen volgestouwd met voorwerpen, waardoor er geen overzichtelijke rangschikking mogelijk was. Het bestuur vroeg Burgemeester en Wethouders in een brief van 14 juli 1941 om de rechterbovenzaal met het kleine kamertje tegen de Achterstraat te mogen uitbreiden. Dan zou die ruimte geschikt gemaakt worden voor expositie. Pas na de oorlog was dat mogelijk.

Op 21 juni 1944 meldde R. van Hasselt namens het bestuur van de Stichting aan het hoofd van de politie in Roosendaal, dat er een viertal wapens - twee oude revolvers en twee oude pistolen - uit het museum verdwenen waren. Volgens hem was dat al een half jaar eerder door het museumbestuur opgemerkt, maar was er geen aandacht aan besteed, omdat men dacht dat het gebeurd was 'door de instanties (...) die nu het gebouw gebruiken'. Hij doelde daarmee waarschijnlijk op de Luchtbeschermingsdienst. Volgens Van Hasselt hadden de wapens noch bijzondere historische noch antiquarische waarde. Op 1 juli 1944 haalde de politie 27 schietwapens en een aantal slag- en steekwapens uit het museum. Ze werden ondergebracht in de kazerne van de marechaussee.

Heemkunde tijdens de bezetting

Hoewel de Stichting zich tijdens de bezetting noodgedwongen nauwelijks in kon zetten voor het museumbeheer, werd zij wel met andere zaken geconfronteerd. In de vergadering van 2 april 1941, waarin ook het besluit genomen werd tot het uitgeven van een jaarboek, kwam een brief ter sprake van dr. H. Heijman van het Centraal Heemkunde Bureau in Noord-Brabant, waarin aan de Stichting verzocht werd een afdeling voor heemkunde op te richten. Dit bureau trachtte te komen tot een koepel waaronder alle heemkundeactiviteiten in Noord-Brabant gebundeld zouden worden.⁴⁹ Er werd besloten om zich niet aan te sluiten

bij deze beweging. Met name Weijnen pleitte ervoor 'om zelfstandig als Gulden Roos de Heemkunde te beoefenen en ons eigen jaarboek uit te geven'.⁵⁰ In het antwoord aan dr. Heijman stond, dat De Ghulden Roos, gezien de heemkundige voorwerpen in de museumcollectie, al voldoende werkzaam was op dit terrein. Wel werd nog beloofd, dat aan de heemkundekringen van Oud Gastel en Wouw gevraagd zou worden, of hun activiteiten opgenomen zouden kunnen worden in het jaarboek. Aldus zou De Ghulden Roos kunnen fungeren als de centrale heemkundige instelling voor Roosendaal en omstreken. In de vergadering van juli 1941 kwam het verzoek van Heijman opnieuw ter sprake. Weer was het Weijnen die zich een fel tegenstander betoonde van aansluiting. In juli 1942 vroeg de (foute) Bond voor Heem- en Volkskunde aan de gemeente te stimuleren dat er een afdeling van die bond in Roosendaal opgericht werd. NSB-burgemeester Daems stond achter het doel en het streven van deze bond. Hij vroeg de Stichting, of zij bezwaar had tegen de oprichting van een dergelijke afdeling in Roosendaal.⁵¹ Mocht ze het toejuichen, dat zou de gemeente graag zien dat de Stichting daartoe het initiatief nam. Twee dagen later al kwam de te verwachten reactie. De Stichting had geen bezwaar tegen zo'n afdeling, maar zag geen enkele mogelijkheid daar zelf initiatief toe te nemen.

Blijkbaar was de gemeente toch lid van die Bond geworden, want in januari 1944 ontving zij een schrijven van de Frankische Werkgemeenschap voor Heem en Cultuur, genaamd 'De Spade' uit Sittard.⁵² Lid zijn van de Bond betekende tevens lid zijn van De Spade. Die gemeenschap wilde nu in Roosendaal een werkgroep van de grond krijgen met als doel 'de liefde voor eigen taal, bodem en gebruiken onder alle lagen der bevolking te verdedigen respectievelijk te stimuleren'. De gemeenschap wilde geen oudheidkundig genootschap, want dat vond ze te elitair. Dit schrijven werd door de gemeente doorgestuurd naar de Stichting met het verzoek om medewerking te verlenen. Zeker gezien de laatste opmerking over het elitaire karakter is het duidelijk, dat het bestuur daar geen zin in had.

Museum blijft gesloten

Ook na de bevrijding duurde het nog geruime tijd voordat de Stichting kon beschikken over haar expositieruimten. Na de Luchtbeschermingsdienst werd in 1945 in het oude raadhuis het tribunaal⁵³ gevestigd. Toch was de Stichting al bezig met het moment waarop de ruimten weer beschikbaar zouden kunnen komen.

Zo beloofde het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen eind 1945 subsidie te zullen verstrekken voor het beter inrichten van het museum. Uit de reactie van de Stichting blijkt dat de oorlog nog in de herinnering nadrukkelijk aanwezig was.⁵⁴ Toen was de Stichting huiverig geweest voor 'cadeaus van overheidsinstanties'. Daarom waren 'aanbiedingen voor steun door de NSB-burgemeester' van Roosendaal steeds afgewezen. De Stichting wilde haar zelfstandigheid behouden. Maar nu wilde het bestuur best wel een financiële bijdrage

ontvangen voor de aanschaf van vitrines. Helaas eiste het tribunaal steeds meer ruimtes in het oude raadhuis op, zodat er toch geen mogelijkheid was deze vitrines te plaatsen.

De gerecupereerde schilderijen van de SNK

In 1945 was de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK) door de overheid opgericht (zie bijlage 2). Zij was verantwoordelijk voor opsporing en beheer van kunstwerken die door de bezetter waren geroofd of gekocht. Men sprak in dit verband van 'gerecupereerde goederen'. Kunstwerken waarvoor op dat moment geen eigenaar bekend was, werden bestemd om onder meer aan musea in langdurige bruikleen te geven. Die bruikleen was voorlopig zolang er zich geen eigenaar had gemeld.

43

De wensenlijsten van burgemeester Prinsen

De voorlopige lijst van dr. H.E. van Gelder bestond uit vijftien 'gerecupereerde' schilderijen. Als eerste stond het schilderij van David Teniers *Herbergtafereel* genoemd. Burgemeester Prinsen wilde echter graag een ander schilderij van Teniers, dat niet in de catalogus stond. Dat impliceert dat de Roosendaalse burgemeester ook kennis had van het feit dat er naast de keuzecatalogus nog andere schilderijen toegewezen konden worden. Hij voegde daar nog aan toe dat het het belangrijkste stuk van het Roosendaalse museum zou worden. Uiteindelijk werd geen enkel schilderij van David Teniers aan Roosendaal toegewezen. Wel werd in de definitieve toekenning het aantal schilderijen uitgebreid tot negentien. De vier toegevoegde stukken werden geselecteerd uit een wensenlijst door de burgemeester aangeduid als 'Lijst B'. Op die lijst stonden de schilderijen in volgorde van voorkeur. Bij een zestal werken op die lijst was ook de opmerking geplaatst, dat ze niet in de catalogus stonden. Prinsen voegde eraan toe dat hij hoopte dat Van Gelder bij de definitieve toewijzing 'ernstig' rekening zou houden met deze lijst. Daarop stonden namen van gerenommeerde schilders als Hendrik Avercamp, Jan van Goyen, Ferdinand Bol en Jacob van Ruysdael. In totaal 35 stukken. Van Gelder voegde vier werken uit deze lijst toe aan zijn voorlopige. Drie van die schilderijen stonden echter ver achteraan in de voorkeurslijst van burgemeester Prinsen.

Ten slotte had de burgemeester nog een 'Lijst C' opgesteld met schilderijen van 'demi-modernen'. Ook op deze lijst kwam de volgorde overeen met de voorkeur. Prinsen voegde als reden toe, dat deze schilderijen 'de groeiende belangstelling voor de moderne richting in de schilderkunst [konden] bevorderen'. Het waren zeventien stukken. Er waren schilderijen bij van bekende namen als B. Koekkoek, A. Schelfhout en J. van Ravenswaay. Zover bekend heeft burgemeester Prinsen uit deze lijst geen enkel exemplaar voor het museum ontvangen.

Ook het museum De Ghulden Roos kwam ervoor in aanmerking. In de Commissie van Advies van de SNK, opgericht in 1946, die moest adviseren over de toewijzing, zat onder meer dr. H.E. van Gelder, voorzitter van de Vereniging Directeurendag van de Nederlandse musea.⁵⁵ Met hem moet burgemeester Prinsen goed contact hebben gehad.⁵⁶ Al in 1946 had Van Gelder een voorlopige selectie gemaakt voor Roosendaal. Hoewel daarin al werken van zeventiende-eeuwse gerenommeerde schilders als Jan Steen en Jacob van Ruysdael aanwezig waren, wilde de burgemeester nog meer schilderijen. Daarom stuurde hij aan Van Gelder een drietal lijsten met zijn wensen.⁵⁷ Die betroffen op de eerste plaats de voorgestelde lijst van Van Gelder, die Prinsen aanduidde met Lijst A.⁵⁸ Hij voegde een Lijst B toe met schilderijen, waaruit hij Van Gelder verzocht nog een selectie te maken. Ten slotte was er een Lijst C met meer moderne werken. Ook daarvan wilde Prinsen exemplaren voor het Roosendaalse museum ontvangen. Daarna was het over met de bemoeienis van Prinsen met de SNK, want eind 1947 werd hij benoemd tot burgemeester van Breda.⁵⁹

Op 6 juli 1948 kwam de bevestiging van Burgemeester en Wethouders aan de Stichting dat de negentien schilderijen, de eerder genoemde Lijst A, definitief toegewezen waren.⁶⁰ De totale verzekerde waarde van de werken bedroeg 60.550 gulden. De gemeente had de schilderijen in bruikleen ontvangen onder twee voorwaarden en die werden doorgegeven aan het stichtingsbestuur. De kunstwerken moesten door de gemeente tegen de getaxeerde waarde verzekerd zijn. Tevens dienden ze op de eerste aanvraag terstond terugbezorgd te worden bij de SNK.

Later werden door René van Hasselt vraagtekens geplaatst bij de gang van zaken in 1946 tot en met 1948.⁶¹ Hij sprak van een chaos bij de SNK 'op het gebied van bevoegdheden en zeker op het beheer van gerecupereerde goederen van NSB'ers en Duitsers'.⁶² Onduidelijk was het daardoor, volgens hem, wie de bevoegdheid had om via Van Gelder de schilderijen aan burgemeester Prinsen aan te bieden. Van Gelder had een adviserende stem en officieel geen bevoegdheid tot toewijzing. Van Hasselt kan gelijk gehad hebben door de gang van zaken te typeren met de opmerking dat er 'allerlei manipulaties' plaatsgevonden hadden.

Nadat de toewijzing definitief was, maakte de gemeente (maar eigenlijk de burgemeester), volgens Van Hasselt, een fout door te stellen, dat de schilderijen ondergebracht zouden worden 'in het gemeentelijk museum'.⁶³ Een dergelijk museum was echter nooit opgericht.⁶⁴ De exploitatie en het beheer van dat 'gemeentelijke' museum, waarmee de negentien gerecupereerde schilderijen bedoeld werden, was opgedragen aan de Stichting. Tussen gemeente en de Stichting is echter voor deze schilderijen nooit een bruikleenovereenkomst gesloten. Wel liet de gemeente weten het op prijs te stellen, dat Johan Werz directeur van dat 'gemeentelijk museum' zou worden tegen een gemeentelijke jaarvergoeding van 500 gulden. Hij moest daartoe wel door het stichtingsbestuur aangewezen worden, wat ook gebeurde.⁶⁵ Als voorzitter van de Stichting was Werz qualitate qua al directeur van het museum De Ghulden Roos, maar dat was een onbezoldigde functie.⁶⁶

De negentien gerecupereerde schilderijen

In 1949 werd voor de bruikleenovereenkomst van de Stichting Nederlands Kunstbezit met de gemeente het onderstaande overzicht opgesteld. In eenzelfde overeenkomst van 28 juli 1953 tussen de rijksinspecteur voor Roerende Monumenten te Den Haag en de voorzitter van de Stichting J. Werz werden achttien schilderijen vermeld, soms met een andere naam. Die is in het onderstaande overzicht onder de titel uit 1949 geplaatst. Het werk van Duck stond in 1949 niet meer op de lijst. De eigenaar daarvan werd in 1951 in Duitsland opgespoord en het schilderij aan de eigenaar teruggegeven.

45

SCHILDER	NAAM SCHILDERIJ	GETAXEERDE WAARDE (in gulden)
J. Beukelaar	<i>Pascha</i> (ook: <i>Paaslam</i>)	4.500
School van O. Beert	<i>Stilleven</i>	3.800
J.S. van Ruysdael	<i>Landschap met vee</i> **	3.800
J. de Momper	<i>Landschap</i>	4.800
M. Sorgh	<i>Interieur</i> *	2.400
Grimmer	<i>Winterlandschap</i>	6.000
Jan Steen	<i>Landschap met Torens</i> * 1953: <i>De brouwerij</i>	8.000
S. Luttichuijs	<i>Stilleven</i> *	1.500
P. Balten	<i>Slopen van een vesting</i> * 1953: <i>Het slopen van een fort</i>	5.600
J. Wijnants	<i>Landschap</i> 1953: <i>Landweg met dode bomen</i>	1.800
P. Molijn	<i>Landschap</i>	1.800
J. Vermeer van Haarlem	<i>Bosgezicht</i> 1953: <i>Landschap</i>	750
E. Verboeckhoven	<i>Schaap en eenden</i>	1.800
Van Poelenburg	<i>Landschap</i>	1.000
J. Verkolje	<i>Interieur</i> *	5.000
L. Cassel	<i>Jachtgezelschap</i> 1953: <i>Landschap met jagers</i>	4.000
J. van Kessel	<i>Landschap met molen</i> ** 1953: <i>Dorp met molens</i>	2.400
J. Duck	<i>Geplunderde reizigers</i> ** 1953: niet aanwezig	800
D. van Berghen	<i>Italiaans landschap</i> * 1953: <i>Italiaans landschap met kudde</i>	800

*Geen lijst

**Lijst beschadigd of kapot

Daarnaast werd in de bruikleenovereenkomst nog een drietal voorwerpen (ijzeren geldkist, buffetkast en houten kist) betrokken. Opvallend is wel dat nu niet de gemeente maar de Stichting de verantwoordelijkheid voor de bruikleen had. Op 4 januari 1949 schreef E. Douwes aan Werz over de taxatiewaarde van enkele schilderijen. Bij nader inzien adviseerde hij om bepaalde bedragen te wijzigen. De 5.000 gulden voor het schilderij van Verkolje vond hij aan de hoge kant. Dat van Luttichuys zou volgens hem getaxeerd moeten worden op 3.000 gulden, van Duck op 2.000 en van Van Berghen op 1.500 gulden.

Het museum heropend

Inmiddels was het museum De Ghulden Roos als lid toegelaten tot De Museumdag, de Vereniging van Directeuren van Nederlandse Musea. Het museum werd ingeschreven in de categorie 'gewone leden'.⁶⁷ Hulp van dr. H. van Gelder werd door burgemeester Prinsen ook gevraagd bij de voorgenomen verbouwing van het oude raadhuis tot museum.⁶⁸ Zo moest de voorgevel van het pand teruggebracht worden in de oorspronkelijke staat van trapgevel. De burgemeester vroeg Van Gelder ook of hij bereid was de verbouwing onder zijn wetenschappelijke supervisie te laten plaatsvinden. Dat is niet gebeurd.

Pas in 1948 kwamen de ruimten in het oude raadhuis definitief beschikbaar en kon begonnen worden met het opstarten van het museum. In de tweede helft van dat jaar werd gestart met de verbouwing en de herinrichting van de lokalen. De gemeente liet het interieur van de bovenzaal vernieuwen, terwijl de Stichting zelf de andere lokalen een beter aanzien gaf.

Op zondagmiddag 16 januari 1949 werd het museum De Ghulden Roos na een onderbreking van tien jaren opnieuw geopend en wel door burgemeester Freijters.⁶⁹ Net als bij de opening in 1936 gaf voorzitter Werz een overzicht van de geschiedenis van het museum. Burgemeester Freijters wees er onder meer op, dat het beheer van het museum door de stichting Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos een particulier initiatief was.⁷⁰ Verder dankte hij de Amsterdamse antiquair Douwes voor diens bemoeienissen bij het verkrijgen van de negentien schilderijen van oud-Hollandse meesters.

De Veldkamp-collectie

C. Veldkamp was directeur van de Roosendaalse suikerfabriek. In de jaren dertig van de vorige eeuw bouwde hij een grote verzameling aan kunstvoorwerpen op in zijn grote villa aan de Langdonksestraat (nu Streuvelslaan). Daaronder een waardevolle collectie Rijnlants steengoed en een verzameling schilderijen van mindere waarde. Tijdens de bezetting zou Veldkamp een pro-Duitse gezindheid getoond hebben.⁷¹ Na de bevrijding van Roosendaal in september 1944 was hij voortvluchtig. Hij overleed op 31 augustus 1945 in Maastricht.⁷²

Als beheerder van zijn nalatenschap trad J. Albert uit Roosendaal op. René van Hasselt was er als vertegenwoordiger van De Ghulden Roos als de kippen bij om te trachten de collectie, die hij min of meer kende, voor Roosendaal te behouden.⁷³ Hij wees Albert op de wettelijke mogelijkheid om kunstschaten van collaborateurs een plaats te doen krijgen in openbare verzamelingen in de eigen woonplaats. Hij spoorde indirect burgemeester Freijters aan Albert ertoe te bewegen de kunstvoorwerpen onder te brengen in ruimten van gemeentehuis, secretarie en museum. Dat is ook gebeurd. De collectie werd in april 1946 getaxeed door de Amsterdamse kunsthandelaar E.J.M. Douwes en kunstmakelaar H.J. Nienhuis van de Kunstveilingen S.J. Mak van Waaij.⁷⁴ Uit het taxatierapport blijkt, dat in de oude raadzaal twee schilderijen van Ferdinand

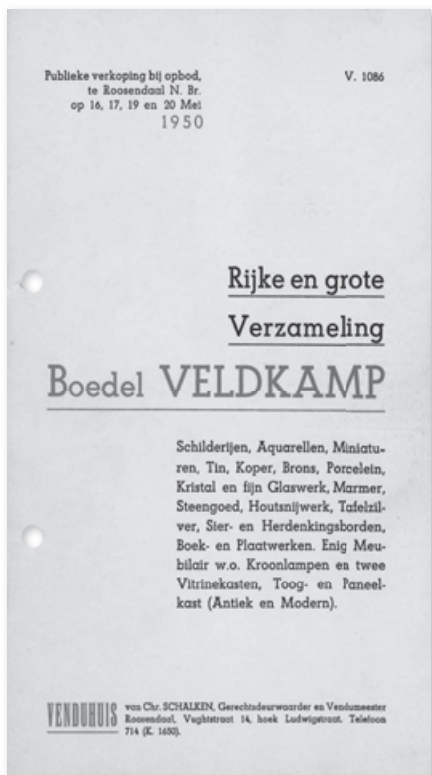
Schilderij van Eugène Verboeckhoven (1799-1881) behorende tot de negentien gerecupeerde schilderijen, toen genoemd *Schaap en eenden* (1849), nu aangeduid als *Landschap met dieren*. (Bruikleen Instituut Collectie Nederland. Foto Museum Tongerlohuys)

Bol hingen. Hun gezamenlijke waarde werd geschat op 7.500 gulden. Op de kamer van de burgemeester hing onder meer een sepia-tekening van Willem Maris en een kopie van *Boerenkermis* van Pieter Breughel. De verzameling Rijnlands steengoed was ondergebracht in het oude raadhuis.⁷⁵ Meer dan de verzameling goed opbergen was toen niet mogelijk, vanwege het feit dat het tribunaal nog steeds de meeste ruimten bezet hield.

Begin 1949 eisten de erven Veldkamp de kunstvoorwerpen terug. De gemeente Roosendaal werd door hen de mogelijkheid geboden de gehele collectie te kopen voor 60.000 gulden. Tussen maart en oktober 1949 speelde zich een strijd af, vaak achter de schermen gevoerd, over dit Roosendaals kunstbezit.⁷⁶ Die strijd is goed gedocumenteerd overgeleverd. Het gaat echter te ver om hier uitgebreid daarop in te gaan. Daarom volgen nu de hoofdzaken.⁷⁷

Uiteraard probeerden de erven de nalatenschap van hun vader zo goed mogelijk te slijten. Burgemeester Freijters, die deze zaak van zijn voorganger Prinsen had overgenomen, werd er wanhopig van. In april 1949 schreef hij aan Johan Werz: 'De zaak wordt hoe langer hoe ingewikkelder en ik weet niet meer, hoe ik er mee aan moet (...).' Freijters vroeg herhaaldelijk het bestuur van De Ghulden Roos, met name Werz en Van Hasselt, om advies. Die hadden er uiteindelijk ook zelf belang bij, dat de collectie in Roosendaal zou blijven.

Het eerste en belangrijkste probleem was de taxatiewaarde. In 1946 was de collectie getaxeerd op 70.000 gulden. De erven wilden voor 10.000 gulden aan voorwerpen uit de verzameling halen en die zelf verkopen. Aldus kwamen zij tot een vraagprijs van 60.000 gulden. Daar moet de burgemeester toch van geschrokken zijn. Hij riep de hulp in van dr. E. van Gelder, die de gemeente ook ter wille was geweest bij het

Omslag veiling
boedel Veldkamp in 1950

verkrijgen van de negentien gerecupereerde schilderijen. Die achtte de vraagprijs gezien de kwaliteit en de marktwaarde van de collectie veel te hoog. De schilderijenverzameling werd 'veel te heterogeen' genoemd. Alleen de collectie Rijnlants steengoed was van echte waarde. Samen met een taxateur werd de waarde van de gehele collectie door Van Gelder geschat op bijna 32.000 gulden.

Voor alle zekerheid werd door de gemeenteraad op 7 april 1949 een krediet van 50.000 gulden gevoteerd. Gedeputeerde Staten gingen direct akkoord en ook de Commissaris van de Koningin pleitte ervoor alle mogelijke moeite te doen de collectie aan te kopen.

Vanweg het advies van Van Gelder wilde de gemeente eigenlijk alleen de steengoed-collectie aankopen, maar de erven bleven bij hun standpunt de gehele verzameling te willen verkopen. Ze dreigden er zelfs mee het aardewerk in Duitsland te zullen slijten.

Een tweede probleem waren de kunstvoorwerpen voor een bedrag van 10.000 gulden die de erven uit de collectie wilden halen om zelf te verkopen. Van Gelder waarschuwde de burgemeester ervoor, dat ze niet alleen de echt waardevolle schilderijen eruit zouden halen. Hij had op een overzicht aangegeven, welke dat waren.

Uiteindelijk werd eind juli 1949 een overeenkomst bereikt. De vraag-

prijs was inmiddels gezakt tot 35.000 gulden. De erfgenamen Veldkamp zouden voor 10.000 gulden aan kunstvoorwerpen uit de collectie halen. Daarbij was slechts 'een enkel goed stuk'. De burgemeester had geëist dat die schilderijen niet geveild mochten worden. De gemeente kocht de rest voor 25.000 gulden. De uitbetaling daarvan vond pas plaats in oktober van dat jaar.

In maart 1950 werden alle resterende goederen uit de nalatenschap van Veldkamp geveild. Daaronder waren ook enkele stukken uit de kunstcollectie. Op verzoek van de burgemeester wist Van Hasselt voor 2.070 gulden de fraaiste exemplaren (schilderijen, gebruiksvoorwerpen en boeken) voor de gemeente en het museum te bemachtigen.

Het museum draait weer

De eerste naoorlogse tentoonstelling in het museum vond plaats op Koningsdag 30 april 1949. Het onderwerp was *Oud zilver uit Roosendaals bezit*. De voorwerpen waren afkomstig uit kerkelijk bezit (de katholieke en Nederlands Hervormde Kerk) en van particulieren. De expositie was opgezet door Werz, Van Hasselt en Jans; zij trok 256 bezoekers. Dat jaar waren er in het museum 1.055 betalende bezoekers; 633 personen hadden gratis toegang. Dat waren hoofdzakelijk scholen. In totaal bezochten 1.688 mensen het heropende museum.

Schilderij van Ferdinand Bol (1616-1680) getiteld *Mansportret* (1658). Die man is Pieter Bouwens. Het schilderij is afkomstig uit de collectie-Veldkamp. (Collectie gemeente Roosendaal)

Schilderij van Ferdinand Bol (1616-1680), afkomstig uit de collectie-Veldkamp en toen getiteld *Vrouwenportret* (1658). Het is Anna Maria van Nutt, de echtgenote van Pieter Bouwens. (Collectie gemeente Roosendaal)

Werkzaamheden en collecties

Bij notariële akte van 28 december 1959 (de kopie ervan dateert uit 1967 en is aanwezig in het museumarchief) werd de oprichtingsakte van de Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos vernieuwd. Daarin werden de werkzaamheden van de Stichting vermeld. Opvallend is wel dat de uitgave van een jaarboek als eerste staat. De tweede was het beheren en in stand houden van het museum en dat sinds 1935.

In het museum waren toen drie verzamelingen. Er was het kunstbezit van de gemeente, te weten de collectie-Veldkamp, bestaande uit antiek steengoed, aardewerk, tin en schilderijen. Dan een verzameling zeventiende-eeuwse Nederlandse schilders, eigendom van het Rijk en verkregen in langdurige bruikleen. Ten slotte de eigen verzameling oudheidkundige voorwerpen, objecten in verband met de plaatselijke geschiedenis en de bibliotheek.

Het is vreemd dat de Ost-collectie niet afzonderlijk genoemd werd.

In 1950 werden twee tentoonstellingen georganiseerd. De eerste van dat jaar werd gehouden op 5, 6 en 7 mei en ging over *Oude prenten uit de zestiende tot en met de achttiende eeuw*. Ze waren afkomstig uit particulier bezit. Er waren tekeningen van onder meer Rembrandt, Lucas van Leijden en Albrecht Dürer. De tentoonstelling werd bezocht door 288 mensen. De andere expositie had als thema *Oud tin* en werd gehouden rond Kerstmis (24 en 26 december) 1950. De voorwerpen waren, zoals bij eerdere tentoonstellingen, afkomstig uit particulier bezit.⁷⁸ Genoemd werden gildenbekers, bier- en wijnkannen, miskelken en tinnen schalen. Ook waren er oude reclameaffiches tentoongesteld. Er kwamen echter maar 140 bezoekers op de expositie af. In dat jaar telde De Ghulden Roos in totaal 1.308 bezoekers, waarvan 839 betalende en 469 gratis. Geconstateerd werd een stijgende belangstelling van de schooljeugd voor het Roosendaalse museum (zie bijlage 1).⁷⁹

Een deel van de zilveren gebruiksvoorwerpen, die in 1949 werden geëxposeerd in het museum. (Fotocollectie gemeentearchief Roosendaal, nr. Ro1346)

Tot slot

Ondanks de beperkte beschikbaarheid van archiefmateriaal bleek het toch mogelijk de beginjaren van de Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos nader te belichten. Ontstaan in een groep van intellectuelen en notabelen uit Roosendaal, die de belangstelling voor de historie en folklore van stad en streek wilden propageren, bevorderen en conserveren, ontstonden na elkaar twee pijlers. Het museum kreeg vanaf 1934, dus twee jaar na de oprichting van de Stichting, een ruimte in het (vanaf 1935 oude) raadhuis, zodat allerlei voorwerpen uit vooral particulier bezit geëxposeerd werden. Met de aanwinst van de schilderijen van Alfred Ost, werd het doel van een louter stedelijk en streekgebonden collectie verlaten. Na de oorlog, specifiek na 1948, is de verzameling met nog meer 'vreemde' schilderijen aangevuld. Het is vanaf dat moment dat het museum De Ghulden Roos zich echt kan gaan ontplooiën en zijn primaire taak weer op kan pakken.

De uitvoering van die taak was door de oorlog verhinderd. Een groot deel van de museumruimte in het oude raadhuis werd voor andere doeleinden gebruikt. Om toch de contacten met de begunstigers te behouden ging het bestuur over tot het uitgeven van een jaarboek en met groot succes. Niet in de laatste plaats door de deskundigheid en vasthoudendheid van dr. A. Weijnen. Maar ook doordat nogal wat mensen uit Roosendaal en de omgeving bereid bleken bijdragen van niveau aan te leveren: er was kopij genoeg. Daarnaast moet de variatie van onderwerpen en de regionale spreiding veel mensen aangesproken hebben, waardoor het aantal begunstigers in luttele jaren tijds verveelvoudigde. De Stichting De Ghulden Roos bestaat nu 75 jaar. Dat is een respectabele leeftijd, die bereikt werd doordat zij op twee stevige 'poten' staat: het museum en het jaarboek.⁸⁰

C.M.M. van Caulil

Bijlagen

Bijlage 1

52

Een leerling bezoekt het museum

Reeds vanaf de openstelling in 1949 werden scholen in het museum ontvangen. In november 1950 bracht een tweede klas gymnasium van het Sint Norbertus Lyceum een bezoek aan het museum. Als schoolopdracht moesten de leerlingen daarna een opstel schrijven over hun bezoek. Een van hen was Cees Koenraadt uit Oud Gastel, momenteel secretaris van de Heemkundige Kring Broeder Christoffor uit Oudenbosch. Blijkbaar was zijn opstel zo goed, dat het via zijn docent in het museumarchief belandde. Welk cijfer Cees ervoor behaald heeft, is niet bekend.

De Ghulden Roos

Dinsdag 28 Nov. 1950 hebben wij met de klas een bezoek gebracht aan het Roosendaalse Museum "De Ghulden Roos".

Het is verdeeld in drie zalen:

I Een zaaltje waar men van alles vindt, wat men vroeger voor de goede gang van zaken nodig had: o.a. charters en handschriften, waarvan ieder lettertje getekend werd en tegenwoordig onleesbaar is voor mensen die er geen studie van gemaakt hebben. Aan zo'n charter hangt een zegel van was, waar de koning, hertog of graaf zijn stempel inzette.

Een collectie mutsen, vooral Westbrabantse zoals men die vroeger veelvuldig op straat zag. Tegenwoordig ziet men nog enkele ouden van dagen, die de oude dracht nog trouw zijn gebleven, met zo'n muts op. Op 't Heike zag men bonte mutsen, bijv. bruin met wit of blauw met wit. Zij werden "lol" genoemd.

Oude kanonskogels, die opgegraven zijn in de ruïne van Wouw, wegen zeer zwaar en zijn al wat verroest.

Een mooie collectie tinnen huishoudartikelen waartoe ook behoren de z.g. "moelbrekers". Het zijn zeer brede lepels en kleine kinderen van een jaar of twee, die nog maar een klein mondje hebben, staken zo'n ding helemaal in hun mond, zodat de mond niet zo klein meer kon blijven maar groter en breder werd; vandaar de naam "moelbreker".

Een snotneus, een vuil walmend olielampje. Het lijkt veel op een klein theepotje op een standaard.

De koperen ketels, die men "moren" noemt, hing men boven een open vuur. Daar ze nooit gepoetst werden, weren ze vuil en zwart door het roet.

Dan staat er nog een "Vélocipède", een fiets, met een zeer groot voor- en een zeer klein achterwiel. De trappers zijn aan de as van het voorwiel bevestigd. Er is dus geen ketting nodig.

Men heeft er ook zeer aardige botervormen, o.a. een kommetje, dat men van enige weken vóór tot enige weken na Pasen gebruikte.

Ook staat er een mooie parasol met afhangende randen, die dan nog geplooid waren.

Zelfs de jeugd gebruikte vroeger dingen, die tegenwoordig allang uit de mode zijn; het z.g. leikistje, dat men met twee riempjes over de schouder droeg. Het was een stevig houten kistje en diende voor bescherming van de lei. Want als er gevochten moest worden, wat men vroeger ook al kende, waren de leien dikwijls het slachtoffer, maar met zo'n kistje; het hoofd van de jongen, waarop het kistje terecht kwam.

En dan een zeer groot en zwaar strijkijzer, dat op zichzelf een kachelkje was, want er was een rooster in en een reguleur voor de lucht, een schouwtje, enz. Deze gebruikte men vooral voor het persen van goed. Voor gewoon strijken had men veel lichtere strijkijzers, waar men alleen maar gloeiende kooltjes in gooide.

Voor boodschappen te doen had men een klepkorf, dat was een langwerpige vierkante korf met twee deksels. Zij zijn gemaakt van pitriet.

Een doofpot gebruikte men om het gloeiend hout in te doen, dat daar in doofde en zo ontstond er dan houtskool.

II De collectie van Alfred Ost, een Vlaamse schilder, die 14 Febr. 1884 te Antwerpen geboren werd en 9 Oct. 1945 aldaar gestorven is. Die bestaat uit honderd aquarellen en inkttekeningen. Men heeft er een apart zaaltje voor ingericht. Zo goed als alle schilderijen van Ost zijn afbeeldingen van paarden, die op hun beurt weer bijna allemaal telgangers zijn.

Men heeft Alfred Ost prachtig herdacht door rond een zelfportret van hem een krans te onthullen.

Ook vindt men in dat zaaltje een zeer mooie collectie kruiken, zoals Baardmannen, waarop afbeeldingen van mannen met een baard staan, Jacobakruiken, lange slanke kruiken. Een is er bij waarvan het oor ingedeukt is, misschien heeft het een duw gehad voor de leem helemaal stijf was, of is, doordat de leem te slap was, vervallen. Een Romeins kruikje met een korte dunne nek en een dik rond buikje.

Op sommige kruiken is een tinnen dekseltje en op dat dekseltje een handvatje om het open te doen; bij Nederlandse kruiken werd dit als een waaier-
tje gevormd; bij Duitse als een ronde knop.

III Onder de oorlog waren vele mensen hun kunstbezit kwijt geraakt en werd het naar Duitsland gevoerd. Na de oorlog is dat weer door de stichting Recuperatie van Nederlands Kunstbezit teruggehaald. Iedereen kon toen zijn eigen spullen weer terug halen en wat overbleef is onder de verschillende musea van Nederland verdeeld. Zodoende is “De Ghulden Roos” aan de prachtige verzameling schilderijen gekomen, waaronder o.a. zijn: “Landschap met Toren” van Jan Steen, “Landschap met vee” van Jacob Salemonssoon Ruysdael, “De Geplunderde reizigers” van Jacob Duck, enz., enz. Het is een zeer mooie collectie, die heel wat duiten waard is.

Op de gang hangt nog een kastje zilver, waar oude brillen, horloges enz. in liggen.

Alles bij elkaar heeft het Roosendaalse museum heel wat antieke en bewonderenswaardige dingen.

De Directeur, Mhr. Johan Werz, de Archivaris, Mhr. Jans, en alle leden van de Heemkundige Kring van Roosendaal kunnen groots gaan op hun “Ghulden Roos”.

C.J. Koenraadt

Kuivezand 240
Oud-Gastel

Bron: GAR, AGR, inv.nr. 12

Stichting Nederlands Kunstbezit

Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog (1943) werden er in Nederland voorbereidingen getroffen om na afloop van de oorlog de door de Duitsers gekochte en geroofde kunstschaten weer terug naar Nederland te halen. Een belangrijke rol speelde daarin dr. J.G. van Gelder, de waarnemend directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD). Op 11 juni 1945 werd de stichtingsakte gepasseerd van de Stichting Nederlands Kunstbezit door Van Gelder namens het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en dat van Financiën. Later zou het een probleem worden dat de Raad van Beheer en de directie uit louter kunsthistorici bestond, waardoor er organisatorisch en juridisch grote problemen ontstonden. Dat leidde al na drie jaar tot het opheffen van de SNK. Een van de kerntaken was het opsporen en terugvoeren van ‘alle kunstschaten, bibliotheken en archieven, welke sedert 10 mei 1940 ons land hebben verlaten’, ongeacht of dit gebeurd was door verkoop, roof of inbeslagneming.

In oktober 1945 werden in het bestuur van de SNK onder meer benoemd dr. J.G. van Gelder, directeur van de RKD en bestuurssecretaris, en E.J.M. Douwes, als vertegenwoordiger van de kunsthandel. Directeur werd dr. A.B. de Vries. Onder zijn directeurschap werd de administratie een chaos.

Al vanaf het begin was er een tegenstelling tussen de eerder genoemde twee ministeries waaronder de SNK ressorteerde. Het ministerie van Financiën wilde zoveel mogelijk kunstvoorwerpen via veilingen verkopen om de staatskas te spekken, terwijl het andere ministerie zoveel mogelijk kunst als rijksbezit wilde behouden door die uit te lenen aan musea.

Op 16 augustus 1946 werd een Commissie van Advies ingesteld die de SNK moest adviseren over de toewijzing van de gerecupereerde kunstwerken aan musea. In die commissie zaten onder anderen E. Douwes en dr. H.E. van Gelder, voorzitter van de Vereeniging Directeurendag van de Nederlandse musea. Beiden hebben een belangrijke rol gespeeld bij het verwerven door de gemeente Roosendaal van de negentien oud-Hollandse schilderijen. De commissie stelde richtlijnen voor toewijzing op. Het belangrijkste criterium was, dat de gekozen schilderijen een aanvulling dienden te zijn op de bestaande verzameling. In eerste instantie ging het om de grotere musea, maar ook de kleinere konden in aanmerking komen, mits ze konden voldoen aan de eisen van veiligheid en goed beheer.

Door de commissie werd een catalogus samengesteld van ongeveer 500 schilderijen, waarvan een groot aantal zeventiende-eeuwse meesterwerken. In december 1946 werden de catalogus en richtlijnen naar de museumdirecties gestuurd met het verzoek op korte termijn een wensenlijst op te stellen.

Op 14 april 1947 werd er in het Rijksmuseum een grote kijkdag gehouden voor de directeuren van de belangrijkste musea. Zij mochten komen uitzoeken. Daarbij trad H. van Gelder als bemiddelaar op. Aan hem werd ook de uiteindelijke keuze doorgegeven.

In augustus 1947 zond Van Gelder naar de musea de lijst met toegevoegde kunstwerken en de daarbij gehanteerde richtlijnen. Een daarvan was dat in het zuiden meer zeventiende-eeuwse kunst moest worden verzameld. Mogelijk heeft het museum De Ghulden Roos daarvan geprofiteerd bij het verwerven door de gemeente Roosendaal van de negentien oud-Hollandse schilderstukken. Het waren echter voorlopige toewijzingen, zolang de juridische status van de schilderijen niet vaststond, dat wil zeggen zo lang nog niet bekend was of eigenaren bekend werden. In juli 1948 konden de schilderijen door de musea bij het Rijksmuseum afgehaald worden.

In die tijd bleek ook de administratieve chaos bij de SNK. De rijksdepots in Zandvoort en Heemskerk waren overvol, er was geen toezicht op wat er binnenkwam en uitging en bezoekers konden vrij in- en uitlopen. Dat leidde tot misstanden als het verdwijnen van kunstvoorwerpen.

Soms waren er schilderijen uitgeleend zonder behoorlijke schriftelijke vastlegging. Het betekende dat directeur De Vries op non-actief werd gesteld en in november 1948 opgevolgd door mr. Jolle Jolles, die orde op zaken wist te stellen. Een van de gevolgen was het opheffen van de SNK die overging naar de Hergo (Bureau Herstelbetalings- en Recuperatiegoederen). Schilderijen waarvan inmiddels de eigenaar bekend was, werden teruggehaald.

Bron: Muller.

Bronnen

*De Grondwet
Brabants Nieuwsblad*

Archivalia

GAR
Gemeentearchief Roosendaal
AGR
Archief De Ghulden Roos
AGRN
Archief gemeentebestuur
van Roosendaal en Nispen
1936-1975

Literatuur

Boer, Nicole de, *Het Roosendaalse raadhuis door vijf eeuwen heen*. Roosendaal 2005
Buijsen, A.J.G., 'De Ghulden Roos', in: *Heemkundekring Roosendaal en Nispen*, nummer 2 z.jr., 2-4
Can, A.J.M.L. van en J.G.L. Theunisse, *50 Jaar Gertrudis 1919-1969*. Z.pl., z.jr.
Eerenbeemt, H.F.J.M. van den (red), *Geschiedenis van Noord-Brabant. Deel 2: 1890-1945 Emancipatie en industrialisering*. Amsterdam 1996
Gemeentelijke archiefdienst en bureau voorlichting van de gemeente Roosendaal, *Het Raadhuis van Roosendaal en Nispen door de eeuwen heen*. Roosendaal, 1995, tweede uitgave
Goyarts, C.B., 'In memoriam drs. R.J.G.M. van Hasselt', in: *Jaarboek De Ghulden*

Roos 47 (1987), 9-10
Hasselt, R.J.G.M. van, 'In Memoriam Johan J. Werz', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 17 (1957-1) 11-13
Hasselt, R. van, 'Het Rijnlandse steengoed in ons museum', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 17 (1957-2) 63-76
Hasselt, R.J.G.M. van en Edith Goslings-Deutman, *Alfred Ost 1884-1945*. Een keuze uit de collectie tekeningen, aquarellen en schilderijtjes door Alfred Ost in 1937 aan de gemeente Roosendaal en Nispen geschonken. Catalogus. Roosendaal 1984
Heijnen, W.M., 'Een Ost-museum in Roosendaal?', in: *Heemkundekring Roosendaal* nr. 12 (juni 1988) 48-55
Heijnen, W.M., 'Een Ost-museum in Roosendaal?', in: *Heemkundekring Roosendaal* nr. 13 (december 1988) 25-28
Heijnen, W.M., 'Een Ost-museum in Roosendaal?', in: *Heemkundekring Roosendaal De Vrijheijt van Rosendale* nr. 39 (2001) 27-30
Holland, R.M., J. Klein Swormink en J.W. Spekman, *René van Hasselt, een Ghulden Roosendaler*. Roosendaal 1988
Muller, Eelke en Helen Schretlen, *BetwistBezit. De Stichting Nederlands Kunstbezit en de teruggave van roofoorkunst na 1945*. Zwolle z.jr.

Quay, J.E. de, e.a., *Het Nieuwe Brabant. Deel 3: De Brabantse geest*. 's-Hertogenbosch 1955
Slegers, Cees, 'Mensen uit de kringen van Brabants Heem. Heemkundebeoefening in Noord-Brabant'. *De Heemkinderen*, deel 1. Z.pl., z.jr.
Theunisse, J.G.L. en A.J.M.L. van Can, *50 Jaar Norbertus 1919-1969*. Z.pl., z.jr.
Weijnen, A., 'In memoriam Joh. J. Werz', in: *Jaarboek De Oranjeboom X* (1957)
Werz, Joh. J., 'Voorwoord', in: *Jaarboek De Ghulden Roos* 1 (1941).

Noten

- 1 GAR, AGR, inv.nrs. 1 tot en met 34. De notulen zijn inv.nr. 1. De vroegste notulen beginnen in 1933 en houden op in 1943. Ook de jaarverslagen zijn niet volledig overgeleverd. Het gevolg is dat via andere bronnen zoals kranten-artikelen de informatie aangevuld moest worden. Daar waar geciteerd wordt uit de notulen, wordt dat niet in de noten vermeld. In het museum Het Tongerlohuys bevindt zich nog een uitgebreid archief, maar dat bevat nauwelijks documenten uit de periode tot en met 1950. Tevens is de toegankelijkheid zeer beperkt.
- 2 Van den Eerenbeemt, 385-386. De Quay, 191-192.

- 3 *De Grondwet* 20 mei 1936. Interview met Joh. Werz.
- 4 *De Grondwet* 20 mei 1936.
- 5 Over de sociale context waarin plannen voor het oprichten van een oudheidkundige kring in Roosendaal zijn ontstaan, vonden we enige informatie in een ongedateerd document, dat tekst bevat voor waarschijnlijk een folder, opgesteld door R. van Hasselt. (GAR, AGR, inv.nr. 12)
- 6 Johannes Petrus van den Broek, geboren in Baarle-Nassau op 3 april 1886, was priester en vestigde zich in 1915 in Roosendaal vanuit Dongen. Hij was godsdienstleraar aan de lycea en daarnaast rector bij de zusters van het Sint-Josephklooster aan de Van Gilselaan. In 1933 legde hij het voorzitterschap neer.
- 7 A.J. van Dorst (1880 Gilze-Rijen) was rector van de zusters franciscanessen uit de Molenstraat. Vanaf de oprichting (1919) was hij moderator van de beide lycea, een belangrijke functie in de leiding van de scholen. Hij werd om zijn inspanningen op sociaal, cultureel en politiek terrein 'de Roosendaalse Nolens' genoemd. Hij kwam in 1942 op tragische wijze om het leven, toen hij uit een rijdende trein viel.
- 8 Van Hasselt 1957-1, 11-13. Weijnen, 4. Daarin staat over Werz te lezen: 'In 1930 nam hij het initiatief tot de oprichting van de Oudheidkundige Kring "De Ghulden Roos", waarvan hij tot zijn dood de grote stuwkracht bleef.'
- 9 Mejuffrouw dr. J.M. (Annie) Kuyer (geboren in 1884 in Haarlem) was in 1918 de eerste katholieke gepromoveerde vrouw. Ze kreeg bij de oprichting van het Sint Gertrudis Lyceum in 1919 de leiding, maar werd pas in 1924 tot rector benoemd. Kuyer had een zwakke gezondheid en waarschijnlijk was dat de reden, dat ze volgens Van Hasselt geen enkele bestuursvergadering van De Ghulden Roos heeft bezocht. (Interview in *Brabants Nieuwsblad* van 29 mei 1982) Dat blijkt ook uit de notulen. Het is niet bekend tot hoe lang ze bestuurslid is geweest.
- 10 In een interview in *Brabants Nieuwsblad* van 29 mei 1982 bij het 50-jarig bestaan van de Stichting beweerde Van Hasselt, dat de bakermat van het museum en jaarboek lag in de Roosendaalse lycea. Verdere toelichting gaf hij niet.
- 11 Volgens het bevolkingsregister was ze gedoopt als Philomena Cornelia Josephina Maria. Maar in de statuten staat ze vermeld als Wilhelmina.
- Zij was in Roosendaal in 1908 geboren als dochter van de goudsmid Adalbertus Balthazaar. Ze was bij de oprichting van de Stichting studente aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Volgens het bevolkingsregister was ze in 1926 naar Nijmegen vertrokken en pas in 1935 weer ingeschreven in Roosendaal. In 1936 vertrok ze opnieuw naar Nijmegen, waarmee ook haar bestuurslidmaatschap eindigde. In 1982 vierde ze als mevrouw Berrevoets nog het vijftigjarig bestaan van de Stichting mee.
- 12 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1942.
- 13 Het document werd door de ontvanger ingeschreven in deel 4, fol. 85, nummer 1171.
- 14 GAR, AGR, inv.nr. 12. In het archief van De Ghulden Roos zijn de statuten alleen in afschrift beschikbaar.
- 15 Vermoedelijk wel, omdat de begunstigers toen nog een bijdrage betaalden van 2 gulden 50. (GAR, AGR, inv.nr. 12) In de algemene vergadering van 26 januari 1942 was er een uitgebreide discussie over het huishoudelijk reglement. Van Hasselt was geen voorstander van een streng reglement. De Ghulden Roos moest een 'vriendschappelijk karakter' uitstralen, zo vond hij.
- 16 Daarop staan de namen

- van de toenmalige bestuursleden Joh. Werz en R. van Hasselt en verder die van dr. A. Brabers, dr. H. van Turnhout, Ant. W. Braat, A.C. Nieboer en Th. Tiebackx.
- 17 Aloisius Jans was op 2 mei 1889 in Roosendaal geboren. Zijn vader was rijksambtenaar. Aanvankelijk was Alois Jans ambtenaar ter secretarie. Per 1 april 1952 werd hij benoemd tot eerste gemeentearchivaris van Roosendaal en Nispen.
- 18 Wilhelmus Bloem werd in 1898 in Monnikendam geboren. Kreeg zijn opleiding in Delft. Verhuisde in 1920 naar Roosendaal en werd later leraar aan het lyceum. In 1936 volgde hij Johan Werz op als directeur van de gemeentelijke ambachtsschool. Op voordracht van rector Van Dorst volgde hij in 1940 J. Dirven in het bestuur op. In 1942 verhuisde hij naar Heerlen.
- 19 Petrus Johannes (Joan) Dirven werd geboren in Roosendaal op 10 januari 1908 als zoon van de goudsmid Marinus Dirven. Joan Dirven was antiquair en woonde Markt 60. Hij vertrok in 1939 naar Eindhoven.
- 20 Dr. Josephus Gielen, geboren in Rucphen op 26 september 1898, studeerde Nederlands aan de universiteit van Gent en promoveerde daar. Hij was leraar in Hulst. In 1938 werd hij inspecteur van het lager onderwijs in Roosendaal en na de oorlog hoofdinspecteur in Nijmegen. Van 1946 tot 1948 was hij minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen namens de KVP. In 1949 werd hij benoemd tot hoogleraar pedagogiek aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Het betekende ook dat hij het bestuur van De Ghulden Roos verliet.
- 21 Antonius (Toon) Angelus Weijnen is geboren in Fijnaart op 28 december 1909 als zoon van de hoofdonderwijzer Franciscus Weijnen. Van 1921 tot 1927 zat Toon Weijnen op het Bisschoppelijk College Rolduc in Kerkrade. In 1928 ging hij Nederlands studeren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Na zijn doctoraal was Weijnen anderhalf jaar werkloos, tot hij in september 1935 benoemd werd als leraar Nederlands en geschiedenis aan de twee Roosendaalse lycea. Hij promoveerde in 1937 op een proefschrift over de dialectgrenzen in Noord-Brabant. Van 1941 tot 1945 was Weijnen conrector aan het Sint Norbertus Lyceum en daarna een half jaar waarnemend rector. Van 1946 tot 1958 was hij achtereenvolgens docent, conrector en rector van de Katholieke Leergan- gen in Tilburg, waarna hij benoemd werd tot hoogleraar in Nijmegen. In 1942 was Toon Weijnen enige maanden afwezig, omdat hij door de Duitsers in Haaren geïjzeld werd. Tot en met 1957 heeft hij deel uitgemaakt van de redactie van De Ghulden Roos. Om gezondheidsredenen - professor Weijnen was bij het afsluiten van deze bijdrage in september 2007 bijna 98 jaar - was het helaas niet mogelijk nog een interview met hem te hebben.
- 22 Cornelis Matthijs van den Broek werd in Tholen geboren op 3 april 1894. Hij was leraar aardrijkskunde aan de beide Roosendaalse lycea. Hij werd in het bestuur voorgedragen door rector Van Dorst.
- 23 J. Werz, rector Van Dorst en C. van den Broek waren alle drie verbonden aan het Sint Norbertus Lyceum. Zij waren daar onder meer zeer actief met het organiseren van culturele schoolreizen voor de leerlingen. Wellicht dat hieruit de voordracht van Van Dorst is voortgekomen.
- 24 Drs. Leonardus Hopmans was geboren in Klundert op 1 mei 1913. Hij was gehuwd met Anna van den Hout. Als docent geschiedenis, staatsinrichting en economie was hij verbonden aan beide lycea. Na zijn bestuursaan-

- stelling vormde hij met A. Weijnen de redactie van het jaarboek.
- 25 De Kwakkelkooi was toen een verzameling heel oude gebouwtjes gelegen daar waar het politiebureau aan de Nieuwstraat tot voor kort gevestigd was.
- 26 Mr. dr. Claudius Prinsen was op 18 maart benoemd tot en op 14 april 1932 geïnstalleerd als burgemeester van Roosendaal en Nispen als opvolger van August Coenen (burgemeester van 1893-1932).
- 27 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 13 februari 1934 van de gemeente aan de Stichting. Bij de ingebruikstelling van het nieuwe gemeentehuis in januari 1936 had de Commissaris der Koningin de suggestie gedaan, dat 'in het oude gebouw een museum ware onder te brengen'. (*De Grondwet* van 20 mei 1936) In een interview in *De Grondwet* van 20 mei 1936 gaf Johan Werz een wat andere visie op het verwerven van de ruimten in het toen nog Roosendaalse raadhuis. (Zie het kader *Hoe De Ghulden Roos aan haar museum kwam*)
- 28 Aan deken dr. Jos. Derickx werd het erevoorzitterschap aangeboden. Het kon zeker in die tijd nooit kwaad de wereldlijke en geestelijke autoriteiten te paaien.
- 29 Daar zou René van Hasselt in 1974 heel anders over denken. Zie verder de paragraaf *De gerecupereerde schilderijen van de SNK*.
- 30 GAR, AGR, inv.nr. 11.
- 31 GAR, AGR, inv.nr. 11, brief van de gemeente aan het bestuur van de Stichting van 17 mei 1935.
- 32 Idem. In die brief werd aan het bestuur gevraagd na te denken over maatregelen tot behoud van waardevolle en merkwaardige gevels en gebouwen, omdat ze 'in deze gemeente zeldzaam' waren. Mogelijk had het te maken met de voorgenomen aankoop van deze panden. De Stichting was opgericht vanuit de onvrede dat er in Roosendaal zoveel oude waardevolle gebouwen verloren waren gegaan.
- 33 Reeds op 11 januari 1936 schreef Johan Werz een brief aan burgemeester Prinsen, waarin hij hem bedankte voor de lokalen in het oude raadhuis. Dat is enkele maanden voor het officiële raadsbesluit. (GAR, AGRN, inv.nr. 7269)
- 34 *De Grondwet* van 22 mei 1936.
- 35 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1937. De aanwezigheid van de collectie-Ost betekende wel, dat het Roosendaals museum 'een ander karakter' kreeg dan bijvoorbeeld de musea in Bergen op Zoom en Breda, die nog een louter heemkundige verzameling hadden. (De Quay, 190 en Van den Eerenbeemt, 386) Roosendaal beschikte nu over een collectie (hedendaagse) kunst.
- 36 Zo werd er In de bestuursvergadering van mei 1939 afgesproken, dat er contact opgenomen zou worden met de kerkenraad van de Nederlands Hervormde Gemeente van Roosendaal om voorwerpen ter beschikking te stellen. Werz en Van Hasselt zouden gaan kijken in de verbouwde kerk aan de Bloemenmarkt.
- 37 Zie pagina 46 *De Veldkampcollectie*.
- 38 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1939. Daarin werd nog de mogelijkheid geopperd om in de zomer van 1940 met een speciale expositie aandacht te besteden aan 500 jaar boekdrukkunst. Door de 'bezetting' van het gebouw door de Luchtbeschermingsdienst en de inval van de Duitsers was dat niet meer mogelijk.
- 39 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1937.
- 40 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1939.
- 41 Werz.
- 42 Een belangrijke rol speelden hierbij Werz voor de vormgeving en Weijnen voor de uitgave.
- 43 Het aantal bijdragen (artikelen) van bestuursleden aan de eerste tien jaarboeken was als volgt

- verdeeld: A. Weijnen 13, J. Werz 10, R. van Hasselt 10, A. Jans 5, C. van den Broek 3 en L. Hopmans 2.
- 44 In totaal bevat Jaarboek 1, exclusief het *Voorwoord* door voorzitter Johan Werz, veertien bijdragen. Die onder de titel *Avondgebed* is folkloristisch van karakter, maar heeft geen betrekking op een bepaalde plaats.
- 45 Nog voordat Jaarboek 1 verscheen, werd overwogen om van dit artikel een overdruk te laten maken en daarvoor in landbouwerskringen belangstelling op te wekken. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat dit ook is gebeurd.
- 46 GAR, AGR, inv.nr. 11, jaarverslag over 1941. De inkomsten voor het jaarboek bedroegen 465 gulden, de uitgaven (druk-kosten en clichés) ruim 545 gulden.
- 47 GAR, AGRN, inv.nr. 11836.
- 48 Idem. Begin februari 1942 moest Prinsen aftreden en werd vervangen door de NSB-burgemeester J. Daems.
- 49 Slegers, 49.
- 50 Er werd in het eerste oorlogsjaar een strijd gevoerd over de heemkundebeoefening. Het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen en de beweging Brabantia Nostra vonden dat bij de beoefening van heemkunde de leidende rol weggelegd was voor wetenschappers en intellectuelen. Weijnen was lid van dat Genootschap. Leken die de heemkunde beoefenden, werden beschouwd als de hulptroepen. Het bureau van Heijman wilde beide groeperingen verenigen.
- 51 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 17 juli 1942.
- 52 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 26 januari 1944.
- 53 Dit tribunaal was een (militaire) rechtbank, waar geoordeeld werd over mensen die in de oorlog lichtere vergrijpen gepleegd hadden. De zwaardere gevallen moesten verschijnen voor bijzondere gerechtshoven.
- 54 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 22 november 1945 door Van Hasselt aan het departement.
- 55 Muller, 63-64.
- 56 GAR, AGR, inv.nr 12, brief van 28 juni 1947. Daaruit blijkt dat er een gesprek had plaatsgevonden tussen Prinsen en Van Gelder over de schilderijen.
- 57 GAR, AGR, inv.nr 12, brief van 28 juni 1947 met bijlagen. In die brief refereerde Prinsen aan het gesprek met Van Gelder.
- 58 In de eerste selectie van schilderijen die Van Gelder gemaakt had voor Roosendaal, stond als eerste stuk vermeld een schilderij van David Teniers getiteld *Herbergtafereel*. In zijn brief aan Van Gelder van 20 juni 1947 gaf burgemeester Prinsen aan liever een ander stuk van Teniers te willen. (GAR, AGR, inv.nr. 11) Het zou dan, volgens Prinsen, het belangrijkste stuk van de Roosendaalse verzameling worden. Uiteindelijk ontving Roosendaal geen enkel schilderij van Teniers. Blijkbaar was men daarover zeer teleurgesteld. Dat blijkt uit een brief van burgemeester Freijters uit 1951. (GAR, AGR, inv.nr 12, brief van 30 juni 1951 van burgemeester A. Freijters aan dr. A. de Vries, directeur van het Mauritshuis) Freijters probeerde schilderijen die in het Mauritshuis in Den Haag overbodig geworden waren, te verkrijgen voor Roosendaal. Daarbij wees hij erop, dat het destijds niet gelukt was een stuk van Teniers te verkrijgen, 'hetwelk wij ons reeds als het piëce de resistance van het museum hadden gedacht'. Dat werd volgens Freijters nog steeds zeer betreurd.
- 59 Prinsen werd in februari 1948 opgevolgd door mr. A.M.F. Freijters.
- 60 In een brief van 28 juni 1947 van burgemeester Prinsen aan E.J.M. Douwes (een Amsterdamse kunsthandelaar, die in 1946 betrokken was bij de taxatie van de nalatenschap van C. Veldkamp) werd gesuggereerd dat de

- uitgave van het *Jaarboek De Ghulden Roos* en de kwaliteit ervan door Van Gelder meegewogen waren bij de keuze van de schilderijen bestemd voor Roosendaal. Vergelijk ook dat burgemeester Freijters bij de heropening van het museum in 1949 vol lof was over de inzet van Douwes bij het verkrijgen van de oud-Hollandse meesters.
- 61 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 30 april 1974. Daarin ook een overzicht van de gevoerde correspondentie tussen 1947 en 1951 over de gerecupereerde schilderijen en de visie en het commentaar van Van Hasselt op de gang van zaken. In 1974 vorderde de Rijksinspectie voor Roerende Monumenten enkele gerecupereerde schilderijen. Voorzitter Van Hasselt verzette zich daartegen, omdat het volgens hem de beste exemplaren uit de collectie betrof.
- 62 Muller, 74 e.v.
- 63 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van Burgemeester en Wethouders van 6 juli 1948.
- 64 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van Van Hasselt van 30 april 1974.
- 65 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van de Stichting aan het gemeentebestuur van 9 september 1948. Daarin staat dat Johan Werz door het bestuur van de Stichting was aangewezen als 'directeur van het door ons opgerichte museum en de exploitatie van het daaraan toegevoegde gemeentelijke museum'.
- 66 Latere bruikleenovereenkomsten in verband met de gerecupereerde schilderijen werden steeds gesloten met de Stichting en niet met de gemeente.
- 67 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van secretaris dr. R. Weber van januari 1948.
- 68 GAR, AGR, inv.nr. 12, brief van 25 augustus 1947 van burgemeester Prinsen aan dr. E. van Gelder met het verzoek om advies.
- 69 *Brabants Nieuwsblad* van 17 mei 1949.
- 70 Ook dit was een herhaling van wat burgemeester Prinsen gezegd had bij de opening van het museum in 1936.
- 71 GAR, AGRN, inv.nr. 11946, brief van Burgemeester en Wethouders aan Gedeputeerde Staten van 27 mei 1949.
- 72 Idem. Daarin staat dat Veldkamp in Duitsland gestorven zou zijn.
- 73 Er was in 1938 in het museum De Ghulden Roos een tentoonstelling gehouden van oud tin uit de collectie van Veldkamp.
- 74 GAR, AGRN, inv.nr. 11946, taxatierapport van 29 april 1946. Daarin staat aangegeven in welke gemeentelijke ruimten de voorwerpen zich toen bevonden.
- 75 Het Rijnlands steengoed was zeer hard gebakken, niet poreus aardewerk, afkomstig uit de Duitse Rijnstreek en betrof de periode van de dertiende tot en met de negentiende eeuw.
- 76 Zo werd er een besloten raadsvergadering (7 april 1949) gehouden in verband met de vaststelling van een krediet voor aankoop van de collectie. (GAR, AGRN, inv.nr. 11946)
- 77 De nu volgende informatie over de gang van zaken rond de Veldkamp-collectie is afkomstig uit GAR, AGRN, inv.nr. 11946.
- 78 *Brabants Nieuwsblad* van 21 december 1950.
- 79 Zie bijlage 1.
- 80 Op 1 januari 2005 ging het museum samen verder met de Stichting Int Heyderadey, expositiezaal voor hedendaagse kunst, als Museum Tongerlohuys.